

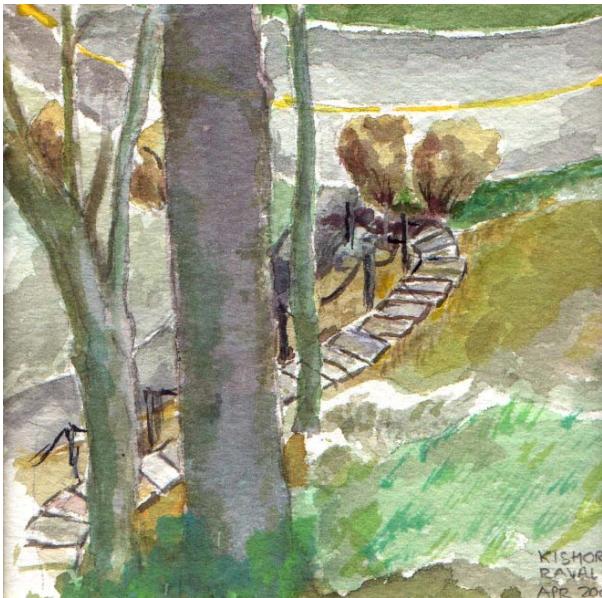
ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

માર્ચ ૨૦૦૨

૧૬

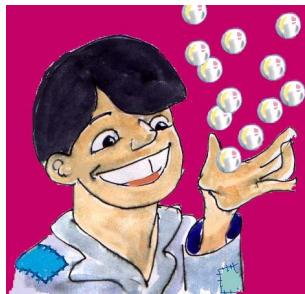
1

પંખીની પાંખ મળી જાય
કિશોર રાવળ

દેખાદેખી
બેસિલ ભાટિયા

કેમ છે?

ધૂવ ભડુ

ઓચિંતુ કોઈ મને રસ્તે મળે
ને કટી ધીરેથી પૂછે કે કેમ છે?
આપણે તો કહીએ કે "દરિયા શી મોજમાં
ને ઉપરથી કુદરતની રહેમ છે"—

ફાટેલાં ખીસાની આડમાં મૂકી છે અમે
છલકાતી ભલકાતી મોજ
એકલો જીલું ને તોય મેળામાં હોઉં એવું
લાગ્યા કરે છે મને રોજ
તાણું વસાય નહિ એવડી પટારીમાં
આપણો ખજાનો ડેમખેમ છે
આપણે તો કહીએ કે...

અંખોમાં પાણી તો આવે ને જાય
નથી ભીતર ભીનાશ થતી ઓછી
વધ-ઘટનો કાંદાઓ રાખે હિસાબ
નથી પરવા સમંદરને હોતી
સૂરજ જિગે ને આથમી ય જાય
મારી ઉપર આકાશ એમેનેમ છે
આપણે તો કહીએ કે...

નિત્ય પ્રિયા નંદિતા ઠકોર

એક વાર વાંસળીને પૂછે છે શ્યામ
તને આવડાં તે લાડ શે લડાણું!

હૈયા શી ચાંપીને રાખી તને
ને વળી અદકેરાં માન કંઈક દીધાં
તારી મીઠાશ હું ય ધૂટ ભરી પીઉ
તે એવાં તે કામણા શાં ક્રીધાં?
તું ય હવે બૈ ગૈ છે નખરાળી અમથી
તને હોઠથી હવે શે લગાવું?

ચાવિકા ય મારી ને મીરાં પજ મારી
ને તું તો વળી સૌથી સવાઈ
હૈયામાં ચાવિકા ને ચરણોમાં મીરાં

ને તું મારા તો હોઠે મંડાઈ
તારે તે સૂર ભલે ગોપિકાઓ બાવરી
હું મારું તે નામ શેં લજાતું?

અરે! આ તડકો! રૂપા દવે

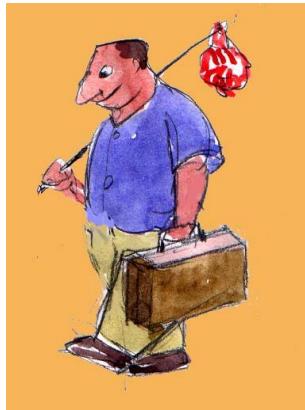
પ્રાસ્તાવિક: પ્રકૃતિનું કોઈ પણ પરિબળ લો.. એને પોતાનાં કેટલાં વિવિધ સ્વરૂપો, નિત નોખી છટાઓ હોય છે!
ઉદાહરણરૂપે આ તડકો! સવારે તડકો પડવો શરૂ થાય
ત્યારથી માંડીને સાંજ સુધીમાં એ કેટલી વિવિધતા લઈને
આપણી સમક્ષ આવે છે! પરંતુ શું આપણી પસો એ રંગબરી
છટાઓ નિહાળવાનો, એને માણવાનો સમય કે દૃષ્ટિ છે
ખરાં?

કૂદી બારીએથી
છાનોમાનો અચાનક
ચરી ખોળે ખેલે
મજાનો આ તડકો
કૂણો, દૂધમલ જોને
શેડકઢો તડકો!
જરાં થાબહું, ને
કરી વહાલ થોહું,
જ્યાં ગોઠડી
માંહું હું એક મજાની
સેરી જ્યો અચાનક
એ છટકી પકડથી,
સૂરજ સંગ ઘાડિકમાં
ચડી જ્યો એ માથે
કરું શું હું? બોલો,
ન ગાંઠે જરીએ
બડો બેશરમ ને
અનાડી આ તડકો!
બદદી ય બપોર
ભરડો લઈને
નગર આ સકલને
પ્રસી લેવા તત્પર
રહ્યો કાચ શી
એની જિદ્ધા લપકાવી
પડ્યો અલસભાવે
નિજ શરીર એ લંબાવી
અજગર શો હાંફે
ભરાડી આ તડકો!
નમતી બપોરે

એ કેવો અચાનક
દયા આવતાં
ત્રસ્ત જનની કે શાને
ફરી તોર બદલે
ને બદલી મિજાજ
પડ્યો કૂણો ને રહ્યો
સંકોચાઈ આ તડકો!

અરે આ શું??
ફરી બારીએથી ડેકાયો
પીળોચઙ્ક, સોનેરી
થઈ છિલમિલાયો
લાગ્યો ખેલવા સંતાકૂકડી
એ મુજ સંગ, ને
કરી દઈ મુજ અસ્તિત્વ
સોનલ, જૂઓ કેવો
ખુશ થાય સોનેરી તડકો!
અને હવે
ક્ષિતિજે જયાં દૂબવા
માદ્યાં આ સૂરજ
રહ્યો પૂઠ પકડી
બની રાતોચોળ
દૂબે સંગસંગ
કેવો જિદી આ તડકો
હઠીલો આ તડકો!

કાય કણિકાઓ

પ્રવીણ પટેલ "શશી"

મનગમતું...

મુસાફર છું આ જગતનો, આજને આંજવી ગમે;
દિલદાર ભળી જાય સામે, કાલને સજવવી ગમે.
કૂલ બનું કે ના બનું, સુગંધ બની ફોરવું ગમે.
કીર્તિ મળે કે ના મળે, કલમ કસબી બનવું ગમે.
બતાવો કોઈ સૂર્ય તેજ, અંધારું દૂર કરવું ગમે.
નિશાની ઈશ શશી તારી, સોહામણું સર્જન ગમે...

નાતાલ પછી

સાન્ટા ફ્લોજ જતો રહ્યો, રવ ઘંટડીના શર્મી ગયા;
અટકે કયાં આશ અભરખા? સુગંધમાં તમોને ઢૂંફતા રહ્યા!

દાડમાં ડૂબી ગયા તમે, નશો અમોને ચઢી ગયો;
કે ઉલ્લંઘી સીમા તમે? અમે તો નંદવાઈ ગયાં!

	<p>"કાવ્ય ધારા" માંથી</p> <p>પ્રકાશક: પ્રવીણ પટેલ ૮૦, કોરોના કોર્ટ, ઓલડ બ્રિજ, ન્યૂ જર્સી ૦૮૮૫૭ યુ.એસ. એ. કિંમત: રૂ. ૧૦૦.૦૦</p>
	<h2>સાથ</h2> <h3>શોભા શાહ</h3> <p>આપણો સાથ કેવો સિક્કાની બે બાજુ જેવો! હોય અહોઅહ તો ય ન અડાય ગોળ કુદરતી ફરતાં ફરતાં અંબે ન અંબાય આપણો આ નાતો કેવો તૂટે ન છોડાય પીગળતાં પીગળતાં જ મળાય સિક્કાની બે બાજુ જેવો પીઠોપીઠની બાથ જેવો આપણો આ સાથ કેવો?</p>

	<h2>શતરંજ</h2> <h3>પત્રા નાયક</h3> <p>હું મારાં તમામ વલ્સનોને ફગાવી દઉ છું અને અરીસા સામે ઊભી રહું છું ત્યારે અરીસો એકએક કેમ હિવાલ થઈ જાય છે? મારા શરીર સાથે કોઈ શતરંજ રમતું હોય અમ કેમ મને લાગ્યા કરે છે? મારા સ્તન પર એનો હાથ તો છે પણ એ હાથ ઉઘાડો નથી અમાં લોહીનો ઘબકારો નથી જાણો કે કોઈ હાથમોજું પહેરીને મારા સ્તન સાથે કીડા કરવાનો ચાળો કરતો હોય એવું કેમ મને લાગ્યા કરે છે? એની આંગળીઓ ફરે છે</p>
---	---

પણ ટાઈપરાઈટર પર ફરતી હોય એમ.

મારા હોઠને

કોઈ ચૂમે છે

પણ એ રખરના હોઠ છે

એમ કેમ મને લાગ્યા કરે છે?

શરીર આટલું સોડામણું

અને પ્રેમ...

-આમ કેમ?

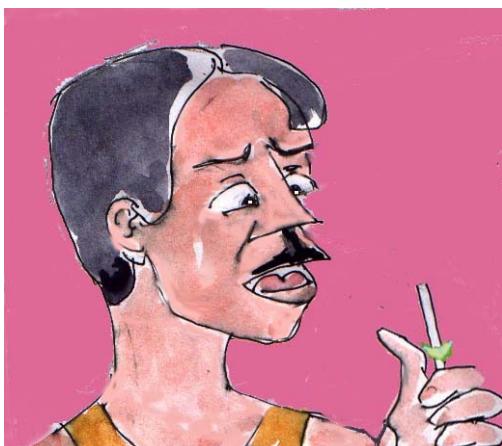
'અરસપરસ' માંથી પત્રા નાયકના સૌજન્યથી

કિમત રૂ. ૫૦.૦૦

મુખ્ય વિકેતાઃ

નવભારત સાહિત્ય મંદિર

૧૬૨, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૪૦૦૦૦૨

શું પડી ગયું?

રેઝસ મણિયાર

કોણે કહ્યું કે હોય છે મીઠાં ધીરજના ફળ,
રહી ઉંડી હાથમાં, બરફગોળા પડી ગયા.

દેવા ગયો જો નોટ તો સિક્કા પડી ગયા,
પેંડાની લહાયમાં જ પતાસા પડી ગયા.

આપ્યું તમે જે ગિફ્ટમાં અતાર મેં વાપર્યુ,
ખુશ્ખૂ ઊરી ગઈ અને ડાઢા પડી ગયા.

એ Laughની બિલાફ છે નહોતી ખબર મને,
કરવા ગયો જો Laugh તો લાફા પડી ગયા.

ચકડોળમાંથી પુત્ર પડે નહીં તે જોવામાં,
મા વ્યસ્ત રહી, એવામાં બાપા પડી ગયા.

શું સમજુ જોડિયાઓને મેળામાં મોકલ્યા?
નહોતું કહ્યું મે? જોયુને, ધૂટા પડી ગયા!

પાપહીન હત્યા

જલેંદુ વૈઘ

જે જન્મ્યો નથી તેને મારવો છે,
જે હયાત નથી તેને હણવો છે,

જે બળ્ટો નથી તેને બાળવો છે,
જેનો આકાર નથી તેને નિરાકાર કરવો છે,

જે કરતો ડરતો નથી તેને ડારવો છે,
જે અનંત છે તેનો અંત લાવવો છે,

માનવજીત પર છવાઈને બેકો છે જે,
મૃગજળસમાન છળ-છેતરપીડી છે જે,

જે ધર્મ, જે કર્મ, જે જીવનદાતા બન્યો,
જે શક્રિત, જે ભક્તિ, જે સર્વનો કારક બન્યો,

જેને કારણ કેંક જીવન બલિદાન થયા,
જેના નામે કેંક મહાયુદ્ધ થયા,

કેંક ઘર-ગામ અને દેશો બરબાદ થયા,
જૂઠી આશાનાં ખેડો સર્જાતા રહ્યા,

એને મારવામાં કશું ય ખોવાનું નથી,
એને હણવામાં કોઈ પાપ લાગવાનું નથી.

બે મુદ્રાક આદિલ મન્સૂરી

શ્યામ સાધુની સ્મૃતિમાં

જ્યાં સુધી ફૂલમાં ખુશ્ભૂ રહેશે
બાગની આંખમાં આંસુ રહેશે
કોઈ એકાન્તમાં ગણગણશે ગજલ
ત્યાં સુધી શબ્દમાં સાધુ રહેશે

મૌનમાં પહૂંચાય સાધુની ગજલ
ધજ બની લહેરાય સાધુની ગજલ
ચોતરફ ગિરનારના પત્થર ઉપર
કોતરાતી જાય સાધુની ગજલ.

'ઢાઈ અચ્છરની' વાત

કિશોર રાધન

રૂપા દવે

(મારો મમરો: એનું મથાળું જ તમને વિસ્મિત કરી ખેંચી જાય છે. અને ત્યાર પછી 'ખાખી વર્દીની ચહેરા પહેલા', 'બકાવા લાગી એક હોડ-', 'જિશાસા ટોળે વળી', 'માનવતા મોહું ઢાંકી ભરશિયા ગાય છે' એવા એવા શબ્દો અને છેલ્સે 'ઢાઈ અષ્ટર'નો વિરસ્ફોટ તમને મંત્રમુગધ કરે અને અપદાગધમાં પણ કવિતા વસી શકે એ સાબિત કરે. વાગ્યોળો!!)

પ્રાસ્તાવિક: ઉલ્લાસનગર (મુંબઈ)માં એક કરુણાંતિકા સજ્જાઈ ગઈ. રિંકુ પાટીલ નામની એક મુંઘાને પરીક્ષાંદરમાં જ જીવતી જલાવી દેવાઈ. આ કરુણ ઘટનાએ હૃદયમાં જગવેલી વ્યથા અને શબ્દો બનીને ટપકી છે:-

એક ઘટના બની ગઈ
એક છોકરી જીવતી જલી ગઈ
સરસ્વતીમંદિરમાં જ-
ખડકાઈ ગઈ એની ચેહ!
અને બસ
પછી તો
નગરની હવા જ જાડો થંભી ગઈ!
પણ ...થોડી જ વાર માટે...
પછી તો શરૂ થઈ ગઈ
'ખાખી વર્દી'ની ચહેરા-પહેલ
ગરમા-ગરમ 'સ્કૂપ'ને જડાપી લેવા
તરાપ મારતા વૃત્તાંતનિવેદકોમાં ભીડ.
ફોટોગ્રાફર્સ અને વિરીઓ-સંચાલકો વગ્યે
'આંખે દેખા હાલ' માટે બકાવા લાગી
એક હોડ-
ને વળી
સેવાનિષ્ઠ 'સોશિયલ વર્કર્સ' તીખાં તમતમતાં
નિવેદનો સાથે પોતાનો બ્લોક છધાવી
'આ ધોર કૃત્ય' પ્રત્યે આકોશ પ્રગટ કરવા લાગ્યા.
જરા જુઓ!
હવે આ નગરમાં જિશાસા ટોળે વળી
વાતો કરવા લાગી છે: ખૂંઝો ખૂંઝો,
ચોરે ચોરે અને ઓટલાઓ પર.
પેલી માનવતા મોહું ઢાંકી ભરશિયા ગાય છે.
—અને હિસાનો દાનવ એક ખૂંઝો
ગાલ્બો જિલ્બો મંડ્યો છે દાંત કાઢવા.
—કહેવાય છે કે 'નિષ્ફળ પ્રેમે'
આચરેલું આ કૃત્ય હતું.
બસ!
થોડા દિવસ આમ ચાલશે.
અને પછી -- પછી
એક દિવસ- ---
ફરી પાછી નગરની સર્જ હવા
પૂર્વવત્ત વહેવા લાગશે.
'ખાખી વર્દી'ની રૂધૂરી કચાં બીજે

કિશોર રાવણ

	<p>બદલાઈ જશે. પત્રકારો ને તસ્વીરકારોની જમાત અન્ય 'સ્ક્રેપ'ની શોધમાં નજર લંબાવશે. ટોળે વળેલી જિજ્ઞાસા કોઈ નવા પાત્રની શોધમાં થોડો વખત પોરો ખાશે. 'પેલી છોકરી' -યાદ બનીને લટકી જશે દિવાલ પરની તસ્વીરમાં અને આમ— એક ઘટના પૂરી થઈ જશે પણ — કદાચ— ત્યારે પણ— નજર કરીને જોયે જોશું તો એક પ્રક્રિયા અનુત્તાર હવામાં અધ્યરતાલ લટકતો દેખાશે. કબીર, તારો 'ઢાઈ અચ્છર'નો ગ્રેમ — એનું આટલું વરવું, આટલું બિહામણું સ્વરૂપ હોઈ શકે ખણે? હોઈ શકે ખસ?</p>
	<p>ફરીથી ચંદ્રેશ ઠાકોર (મારો ભમરો: ચંદ્રેશ ઠાકોર લખે છે "દરિયાકાંઠે સતત ત્રણ વર્ષ રહ્યા પછી દરિયાના સાનિધ્યનો જે વિયોગ સાલે એ તો અનુભવે જ સમગ્રાય. એ દરિયાને ફરીથી મળવાની એક અદભૂત ઈચ્છાએ આ કાવ્ય સૂચ્યું." દરિયાનું વશીકરણ ગજબનું હોય છે! મુંબઈમાં એક મિડ-વેસ્ટનો અમેરિકન ગ્રેહામ લી કોઈ પ્રોજેક્ટ માટે આવ્યો હતો અને તેને નેપિયન સી રોડ પર, દરિયા તરફનો ફ્લેટ માયો હતો. કદી દરિયો નાહિ જોયેલા એ માણસે મને કહેલું કે મને આ મોહિની સમજાતી નથી કે હું દરિયાને નિહાળતો કલાકો સુધી કેમ બેસી શકું છું. દરિયામાં ઓટ આવે પણ એકીટશે જોતાં બેસવામાં લેશ ઓટ ન આવે-પાણીના રંગો, મોજાંની છોળો, આકાશના ભિન્ન ભિન્ન રંગો, બહુરૂપી વાદળાંઓની હડિયા પાટી નિતનવા સ્વરૂપે નીરખ્યાનો ધરવ જ ન થાય.)</p> <p>મારે ગામને પાદર એક નહી છે. એને મળવા તું જો આવે, સમદર તો હું પણ તને મળી શકું!! મને તો તું મળશે એ જ બસ છે; પણ, તારું ઉદાર દિલ હું જાણું છું. લેટ લાવવાની જાદ એ દિલ નહી જ છોડે. તો, બસ</p>

	<p>તારા નીલા-લીલા રંગોની રમજાને આપણી પિચકારીમાં ભરી લાવજે, અને સૂનાં પડેલાં શાંખ-છીપવાને પ્રેમભરી વાછટથી ધોઈ લાવજે. પણ, પેલી સ્નેહભીની રેતીને તારી ઘૂઘવતી સરગમમાં બાંધી લાવે, અને પેલા સૂરજના રૂપેરી ભૂકાને તારી ચાંદની જેવી ચમકતી ચાદરમાં લપેટી લાવે એ લોબ પણ છૂટતો નથી!</p> <p>એ બધું, વળી પાછું મારે માણાંથું છે.</p> <p>બસ, એક જ વાર માત્ર, એક જ વાર મારા ગામના પાદરની નઠીને મળવા તું જો આવે, સમંદર તો હું પણ તને મળી શકું:</p> <p>ફરીથી</p>
--	--

	<p>નાથુભાઈ આ હું? કિશોર મોદી</p> <p>વીહલા, તને 'નાથુભાઈ આ હું?' વાળી વારતા ખબર કે? થેઈલું એવું કે નાથુભાઈને હવારે વહેલું ખેતરે જવાનું ઊતું. પણ હવારની લહેરીમાં જરા મીઠી લીધ આવી ગઈલી. એટલે વહેલા વહેલા નાઈને લાંબું ખમીશ પહેરી લીધું પણી વાલની દાળ ને રોટલાનું ભાથું લેઈને નાથુભાઈ નીકળ્યા તિયારે ભળબાંખસું થવા આવલું.</p> <p>ગામના પાદરે આડે ફરીને પાછો આવતો ખુશાલ ખજૂરી હામે મઈલો. તેણે અમથો ઈશારો કરી પૂછી માઈલું કે 'નાથુભાઈ, આ હું?' નાથુભાઈ હમજ્યા કે આથમાં ભાથું છે તેના હારુ પૂરીલું, એટલે ટૂંકો જવાબ મળ્યો! 'વાલની દાળ ને રોટલો!' કેઈ જળપથી પાછું ફરીને જોયા વગર ચાલી નીકળ્યા.</p> <p>પણ ખેતરે પહોંચ્યા ની તાં એમની બૈરીએ પણ એ જ હવાલ કઈરો 'આ હું?' એટલે નાથુભાઈનો પિતો ગિયો ને ખજવાઈને બોલી પઈડા કે</p>
---	---

"તને તો ખબર છે કે વાલની દાળ ને રોટલો છે! "

ફોળ પાળી તો ભૂલ હમજાઈ
કે ઉતાવળમાં ઘોટિયું પેરવાનું જ રેઈ ગેઈલું
બાકી તો ગમે તે ઓષ્ય આપણુંને પેલા મોરાર બાવરા
જેવું જવવાનું ની ફાવે, વીહળા!

અદ્ધી રાતે આદિલ મનસૂરી

બંકયાર્થમાં જૈ બેસું છું અદ્ધી રાતે
આગિયા ટમટમતા દેખું છું અદ્ધી રાતે

જૂની વાતો યાદ કરું છું અદ્ધી રાતે
દર્ઘનમાં જોઈ બબડઉ છું અદ્ધી રાતે

દીવાના ખૂબ જ આછેરા અજવાળામાં
પેન અને કાગળ શોદું છું અદ્ધી રાતે

સાવ અચ્યાનક એમ જ બિલકુલ નિરુદ્ધે
એક ગજલ આરંભ કરું છું અદ્ધી રાતે

કયાકથી ભીની ભીની ખુશ્ભૂ વહેલી આવે
ગીડા ગીડા શાસ ભરું છું અદ્ધી રાતે

વારેધિયે ભૂલ પડે છે સરવાળામાં
દિવસો મહિના સાલ ગાણું છું અદ્ધી રાતે

નામ વગરની બેચેનીનો ભાર ફદ્ય પર
ને જૂનું છાપું વાંચું છું અદ્ધી રાતે

તારી હુંક કે મારા ઠંડા પડછાયાને
પાંખ ક્રીને ફંદાસું છું અદ્ધી રાતે

ધરમાં સૌ ઊંઘે ને વ્યાપી જાય નિરવતા
મારું હોવું **FeeI** કરું છું અદ્ધી રાતે

મનમાં તો ચકડોળ વિચારોની ચકરાતી
ચાદર સરખી ઠીક કરું છું અદ્ધી રાતે

સપનું છે કે સત્ય કશોયે ભેદ ન ખૂલે
હું ઊંઘું છું કે જાગું છું અદ્ધી રાતે

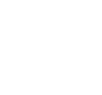
આદિલ ઝીષો ઝરમર ઝીષો બર્ફ પડે છે
બારી બની બંધ કરું છું અદ્ધી રાતે.

--	--

	<h2>એક અખાડી સાંજ</h2> <h3>કિશોર રાવળ</h3> <p>આ કવિતા નારીઓની બે વિશિષ્ટતા રજુ કરે છે- એક, ત્રોફાનેલા ત્રાજવા જેવી પાકી યાદ દાસ્ત અને બીજી, બ્લેકબોર્ડના ડસ્ટરની જેમ ગઈ ગુજરી ભૂસી, ભૂલી જવાની ઉદારતા!</p> <p>પહેલી કયારેક કરડે, અને બીજી લાગે મધમીઠી.</p>
---	---

	<p>અરે, તું ક્યાંથી? કેટલા વખતે? ક્યાં ગૂમ થઈ ગઈ તું? આજે ચાર વર્ષ ફરી મળ્યાં...</p> <p>ના, ના પાંચ પૂરાં અને ઉપર ત્રણ દિ'</p>	
	<p>હા, ખસ્ટ. મને બરોબર યાદ છે. પહેલી વાર આપણે મળ્યાં જૂહના તટ પર-</p> <p>કેમ ભૂલી ગયા? ગેઠટવે ઓવ ઈડિયાની કમાન પાસે!</p>	
	<p>સાચું, મને આજે પણ તાદૃશ છે. તે સરસ ભૂરી સારી પહેરી હતી—</p> <p>ઉહું, તનમનિયા રંગની સાડી અને લીલું બ્લાઉઝ</p>	
	<p>અલબંત, એ પંતંગિયા જેવી તું કેમ ભૂલાય! કેવી મજાની ચાંદની હતી!</p> <p>વરસાદ પડતો હતો તમે લિંગાતા હતા અને મારી છત્રી નીચે આવવા મેં બોલાવ્યા, સાવ ભૂલકણા!</p>	
	<p>નારેના, બધું જ યાદ છે. જિંદગીના જૂદા જૂદા પ્રસંગો એક બીજા સાથે અટવાયા હોય એટલે ઉઘેડીને અલગ કરવાની જ</p> <p>એક તકલીફ છે. જો મને કેવું યાદ છે કે તારા ભીના હોઠો પર હું ચૂચ્યો ...</p>	
	<p>હોઈ તમારા ભીના હતા મારા હોઈથી મેં લૂધણ્યા.</p>	
	<p>સાચું, તદ્દન સાચું. અને તે પળની મીઠાશ, એ સ્પર્શ ટાણે બહાર અને ભીતર થયેલી વીજળીની ઝણઝણાટી</p> <p>આજે ચાર વર્ષ, ના, ભૂલ્યો- પાંચ વર્ષ પણ ગઈ કાલે જ અનુભવ્યા સમ યાદ છે.</p>	
	<p>હા, એ તો હું પણ વીસરી નથી બરોબર યાદ છે.</p>	

ટચૂકડાં કાવ્યો	
રૂપા દવે	<p>આશ્વાસન (તાન્કા)</p> <p>દુર્દું આ વૃક્ષ રંગબેરંગી વાધા પતંગ કેરા સજી જાણો રમરતું વૈનવ અતીતના</p>
	<p>વિરોધાભાસ (તાન્કા)</p> <p>તસ્વીર પૂછે રચે નીડ ચકલી વિલોકી રહું છબીનું સંભારણું- મમ ઉજ્જવ માળો!</p>
દીપાલી રાવળ	<p>પતંગિયાં</p> <p>કૂલેકૂલે ઉડતાં, પટપટાવતાં રૂપાળી પાંખો, લીલાંછમ ખેતરો ને પીળાચણા બીડને ઓળંગી, આવીને વસતાં- માનવીના મનમાં અને મારા અંતરમાં, મારા આતમને ઓવારે, પેલાં પતંગિયાં</p>
કિશોર રાવળ	

	<p>બુચભાઈ (લિમરિક)</p> <p>ભાવનગરના નાગર નટવર બુચ હર વિષમ હાલમાં રમૂજની બહુ સૂજ હોસ્પિટલના બિછાને સૂતા કહે બીજાને અવળી આ દુનિયા મારી, ઉપર બાટલી નીચે બુચ!</p>
	<p>ભૂમિતીની ભાષા (લિમરિક)</p> <p>આજે દોરો એક ત્રિકોણ એબીસી એબી ઉપર ટ્પકાવો બિંદુ એક પી બીસી ઉપર લો બિંદુ ક્યુ કરો બીપી = બીક્યુ અહોહો આનંદભરી કેવી આ ભૂમિતી (અંગ્રેજ ઉપરથી)</p>
	<p>શરાબી શપથ (લિમરિક)</p> <p>એક ભુજર્ણ મિયા રહેતા હતા કાલોલ બિહામણાં સપનાં કરી ગયા ડામાડોલ કુરાન માથે મૂક્યું સોગન તે હિ' લીધું મૂકી શરાબ માંડ્યા પીવા રોજ વિટર પેટ્રોલ (અંગ્રેજ ઉપરથી)</p>
	<p>કાઈરો, ઈજામ. (લિમરિક)</p> <p>એક રૂપકડો, છેલાછબિલો, નૌજવાન એક્ટર ફિલમ બનાવતા તેને ભટકાણું દીગું એવું ડ્રેક્ટર</p>

	<p>લખ્યું નહોતું નાટકમાં ઇતાં ઉપડ્યો ઈજીમમાં ગલીઓમાં ગયો શોધવા એક કાઈરો-ગ્રેફ્ટર (અંગ્રેજ ઉપરથી)</p>
--	--

	<p>દેશદ્રોહ કોને કહેવો? કિશોર રાવળ</p>
---	--

આજે એક યુગલની વાત કરું. ગ્રીસેક વર્જના કેરોલિન અને કેગ મેરિલેડમાં રહે અને તેમને એક સંતાન. સુખ શાંતિથી રહેતાં હતાં. કેગ કામ કરતો હતો પેન્ટેગોનમાં. ૧૧મી સપ્ટેમ્બરના પેન્ટેગોન પરના ઝૂમલામાં કેગ ભોગ થઈ પડ્યો. કેરોલિનના પિતા, અને મિત્રો, સ્નેહીઓ "એ બદમાશોને શોધી અને પીસી નાખ્યે જ છૂટકારો કરશું... નરાધમોએ ધાર્યો ન હોય તેવો એક પરચો દેખાડશું... રંડનાઓને દેખાડી આપીએ કે તેમણે કોને છંછેદ્યા છે... લાતોં કે ભૂત બાતોં સે નહિ માનતે..." જેવા શાઢીથી સાંત્વન આપવા આવ્યા.

કેરોલિનના વિચારો બહુજ સ્પષ્ટ હતા. "મને જે દદ થાયું છે તેની કેટલી કક્ષા છે તે મને જ ખબર છે. અંતરથી વહાલું માણસ જાય તેનો શોક તો અનુભવ્યો હોય તે જ જાણો. પણ મારી એ યાતનાનો બદલો લેવા, મારી જ ઉભરની અસ્વચ્છ સ્ત્રીઓને એ જ યાતનામાંથી પસાર થવું પડે એ મને કદ્દી સ્વીકાર્ય નથી. જેણે આ કૂત્ય કર્યું છે તે પકડાય તો જરૂર તેને શિક્ષા થવી જોઈએ-પણ બીજાં સ્ત્રી, પુરુષો કે બાળકો એના ભોગ થાય એવી ખોટી દેશદાનની મને કોઈ તમસા નથી. અને કેગ જીવતો હોત તો તેને પણ આ ગમત નહિ. એ પણ માનતો હતો કે પેન્ટેગોનમાં કામ કરતાં કરતાં પણ દુનિયાનાં યુદ્ધો ખાળવવા પ્રયાસ કરી શકાય."

અહીં લડાઈની હુંદુભિયો વાગે છે તે ટાણે લોકોએ તેને દેશદ્રોહી કહી, અને કુયે મોંએ તે ધરની બહાર અમેરિકાનો વાવટો ફરકાવે છે એવાં એવાં મેણાં ટોણાં માર્યાં. પણ આજે તેણે એક ગુંબેશ શરૂ કરી છે અને પોતાનાં સૌ મિત્રો, સંબંધી, સંપત્તિ અને સમયનો ઉપોયોગ કરીને અફધાનિસ્તાનનાં બીજાંઓને ઈજા ન પહોંચે તે માટેની લડત તેની રીતે લડી રહી છે. -અને અમેરિકન હોવું એટલે શું તે જૂદી રીતે સમજાવે છે અને કહે છે કે દેશભાસ્ક્રિત એટલે દેશના જંડા ડેઢળ ગમે તે ચાલે તે વિચારવગર ચલાવે રાખવું એ નહિ. પોતાના મૂલ્યો વાપરીને અજૂનાતું હોય તેનો વિરોધ કરવો એટલે દેશદ્રોહ નહિ.

	લાખેણી લાડી ક્યાંથી લાવશો રે લોલ? કિશોર રાવળ
--	---

હુનિયામાં બે પ્રકારના વાંઠાઓ હોય છે. એક અતિસામાન્ય વર્ગ, પરાણે લટકી ગયેલાનો. તેમાં ન હોય આંખો વિસ્ફારિત થાય તેવી દેહની છટા, ન લોકોને આંખ નાખે તેવી વાતો કરવાની મોહિની-વાત કરવા જાઓ તો બે મિનિટમાં બગાસા ખાવા લાગો, ન કોઈ નોકરી હોય કે ન આમદાનીનું સાધન, સિદ્ધિ કે આવડત-અને ન કોઈ એ ઉણપોને ઢાકી શકે તેવું બાપદાદાનું ધન!!

બીજો નાનો વર્ગ એ બધું હોય પણ સ્વેચ્છાએ અપરિણિત રહેવા નકી કર્યું હોય તેવાનો. કામને વરેલા હોય અને લગ્ન નિર્ણય છે તેવા મંતવ્ય પર આબ્યા હોય. આ લઘુમતિ વર્ગમાં આમારો નૈષધ! રૂપકરો, હસમુખો અને ગમે તેને પોતાની જાળમાં આસાનીશી નાખી શકે તેવી પ્રતિભા. ભણીને ઈજનેર થથો અને મશીન-ડિઝાઇનમાં એટલો રસ પડી ગયો એની સાથેના સાગરિટો સાડી અને સનમની દર્દિલી કવિતાઓ કે ગંગાલો વાંચતા હતા ત્યારે એ તો 'બહુરૂપી ફોર-બાર લિકેજ', 'ઈન્વોલ્યુટની ધૂટ' અને 'મહાખેલાડી જિનિવા-મિકેનિઝમ' એવી એવી કવિતાઓ લખતો હતો.

જિનિવા-મિકેનિઝમ શું છે તે ખબર છે? સિનેમાનાં મશીનમાં સેલ્યુલોઇડ .... જવા દો આ વાત. અમને એન્જિનીયરોને જ રસ પડે તેવી વાતો કરી બામની ઘરાકી વધારવાની કોઈ ઈચ્છા નથી. રસ હોય તેવાઓ માટે ક્યારેક બીજી વાર વાત.

ભજી ઊતર્ભો એટલે ગયો મુંબઈ અને મશીન બનાવતી એક મોટી કંપનીમાં કામ મળ્યું. તેની ચીવટ, સૂજ અને કોયડાઓ ઊકેલવાની શક્કિતને લીધે તગલે અને પગલે નહિ પણ કૂદકે અને ફલાંગે આગળ વધ્યો. આજે એ મોટી કંપનીમાં ડિઝાઇન એન્જિનીયર તરીકે કામ કરે છે.

સૌને અદેખાઈ થોડી થતી હશે પણ માણસોમાં વહાલા થવાની એની કુશળતા ઉપર તમે ખુશ થઈ જાઓ અને અદેખાઈ બાજુમાં મૂકી દો. અને મનમાં કહો કે 'સાલો સફળ થવાને લખક તો પૂરો છે.' એવો આ નૈષધ!

કામમાં સ્થિર થયો એટલે કુંઠથી પરણવાનાં સૂચનો, દબાણ અને 'છોકરીનો બાપ કરોડપતિ છે' એવી લાંચ પણ આપવામાં આવે. પણ એને કંઈ રસ નહોતો પડતો. મનમાં થતું અને બહુ ખુલ્લી રીતે જ કહેતો કે, "ગગલકારને, કવિને કોઈ છોકરી જોઈને કંઈ કવિતા લખવાનું મન થાય એવોજ થનગનાટ હું ફોર-બાર-લિકેજનું કોઈ અવનવું એપ્લિકેશન જોઉં ત્યારે મન થાય. કેમની કે જિયરની સુંદર રચના જોઉં ત્યારે શાહુંતલ વાંચીને નાચેલા પેલા જર્મન કવિની જેમ નાચવાનું મન થાય.

"છોકરીઓ પણ માણસ છે અને હું તેને કામ આડે સમય ન આપી શકું તો પછી એની જિંદગી ધૂળ ધૂળ થઈ જાય ને? અને એવું હું ચારે બાજુ જોતો આબ્યો હું. મારી પાસે કોઈ અપેક્ષા જ ન રાખે એવી કોઈ છોકરી મળે તો જ કોઈ ખટકો લાબ્યા વગર લગ્ન કરું. પણ પછી પ્રયોજન શું? સેફ્સ? અઠવાડિયે ચાર વખત દસ દસ મિનિટ ગણવા માટે? બાળકો ગમે છે પણ

કિશોર રાધન

પાંચ દસ મિનિટ માટે. એને રમવા જોઈએ, રમનારા જોઈએ. કણ્ણા કરે તો ક્યાં હુંએ છે એ ખબર ન પડે... રે ત્યારે બાળકો બાળિયા લાગે અને પતિ-પત્ની વચ્ચે ઝડપ થાય. વર કહે કે 'આ તાં છોક્રનું' અને વહુ કહે કે 'ના તમારું'. એટલે છોરો મને પરણાવવાની વાત."

પરિણામે બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો જુસ્સો તેને નાની ઉભરે જ આવી ગ્રામ થયો, જે મોરારજીભાઈને પૂરાં ર૫ વર્ષે આવ્યો.

એ નૈથધને વારંવાર કામ માટે બહારગામ જવું પડે; ટેકનિકલ ચર્ચા વિચારણા માટે, ભાવવધારા ગળે ઊત્તરાવવા માટે, અને ક્યારેક તો કસ્ટમરને શાતા આપવા કે જમાડી જૂઠાડીને પ્રફુલ્લિત રાખવા માટે. એમ એક વખત એ ઉત્તર ભારતમાં કાનપુર ગયો.

કામ પતાવી પાછો આવવાનો હતો ગુરુવારે પણ બીજા મંગળવારે આવ્યો. કંપનીમાં તાર કરી દીવેલો કે મોહું થશે પણ કારણ દેખાડુંન હતું.

ઓફિસમાં આવ્યો ત્યારે એક મોહું બરફી-પેંડાનું પેકેટ લેતો આવ્યો. જાહેર કર્યું કે "હું પત્રી ગયો!"

બરફી-પેંડા તો સાફ કર્યા, પણ એટલાથી કંઈ પતે? તેને તેના અડગ, અફર, બ્રહ્મચર્યના નિશ્ચયમાંથી હટાવનારી કંઈ રૂપવતી મેનકા હશે એ જાણવા અમને સૌને ચટપટી લાગી હતી. સાંજના કામ પત્યે અમે તેને પકડ્યો. અને વાત કઢાવી.

જૂઓ હક્કિકત આમ બની.

કસ્ટમર સાથેની વાતાવાટો સફળતાથી પૂરી કરી, પાછા આવતાં એ સ્ટેશને સમયસર પહોંચી ગયો અને ટિકિટ કઢાવી. પ્લેટફોર્મ પર થોડા આંટા મારી, મગજમાં કંઈ વિચાર આવ્યો અને એક બાંકડા આગળ સૂટેટેસ લઈ ને બેઠો. એક પેડ કાઢ્યું અને મંડ્યો કંઈ ચિતરડાં કાઢવા અને દુનિયા થઈ ગઈ અલોપ.

થોડી વારે એ અદૃષ્ટ દુનિયાને બેઠીને કોઈનો શ્રૂસે શ્રૂસે રડવાનો અવાજ આવ્યો અને તે જબકીને પાછો પ્લેટફોર્મ પર પહોંચી ગયો. નજર કરી જૂઝે તો એક સોણ સતત વર્ષની છોકરી એના જ બાંકડે બેસીને રડતી હતી. ખોળામાં એક બચ્ચી હતી એના પર કોણી રાખી બે હાથો વચ્ચે મો ધૂપાવી હિબકે હિબકે રડતી હતી. ફરી નજર નાખી અને બારીકાઈથી અવલોકન કર્યું તો લાગ્યું કે છોકરીએ સલવાર-કમ્બિઝ તો સારાં પહેર્યા હતાં, પણ સારાં એટલે? ધોઈને ઈસ્ક્રી કરેલાં પણ ગરીબાઈ અછતી ન રહે એવો કપડાનો પોત. થેલી ઉપર થીગડાં હતા. પગના ચંપલ બે પણીના પણ પાંચ છ વાર ધરાંગણો રિપેર કરાવ્યાં હોય તેવા. આભૂષણોમાં કાચની બે બંગડીઓ. મો જોવાની તો કોઈ તક જ નહોતી.

પાછું પેડમાં માથું પરોબું, પણ રૂદનમાં માદામ કયૂરી જેવાને રસ પડે તેવું પેલાં એક્સ્ક્રસે જેવું કંઈ તત્ત્વ છે. ગમે તેની આરપાર નીકળીને બેટે. નૈથધે પેડ મૂક્યું બ્રીફ કેઈસમાં. હવે એક એન્જિનીયરની જેમ વિચારવા લાગ્યો કે આ કોયડાનું કરવું શું. જુવાન છોકરી એટલે અમુક પાયાની શિસ્ત તો આપણને ગળથૂથીમાં ઊતરી હોય. પારકી, અજાણી એટલે એ વિપદ વધુ. શું તકલીફ હશે બિચારીને? કોઈ સંગું મરી ગયું હશે? એવું હોય તો આમ અચાનક રડવું કેમ આવે? કોઈ પાકીટમાર મળી ગયો હશે? પણ પાકીટમાર આકર્ષય તેવું આમાં કંઈ જ નહોતું.

ત્યાં એક ચાવાળો છોકરો નીકળ્યો. નૈથધે એને સિસકારો બોલાવી બોલાવ્યો. બે ચા મગાવી. પેલા છોકરાને ઈશારાથી કહું કે પેલી છોકરીને એક ઘાલો આપ. પેલો જઈને ઊભો. ક્રિટલી ખખડાવી. "યે સાબને તેરે લીએ ચાય બિજવાયી હૈ. લે." પેલીને ઘ્યાલ આવ્યો કે પોતાને ઉદ્દેશીને કોઈ બોલાવી રહ્યું છે. તેણે મો હાથમાંથી બહાર કાઢ્યું. પેલા છોકરાએ નૈથધ તરફ આંગળી ચીંદી સમજાવ્યું. છોકરીએ નૈથધ તરફ જોયું, ફરી છોકરા તરફ જોયું. છોકરાએ માથું હલાવી કહું કે આ જ સાહેબા.

છોકરીનું આંસુએ ખરડાયેલું મો જોઈને નૈથધને ઘ્યાલ આવી ગયો કે મો ધોયેલું હોય તો જરૂર, છે એનાં કરતાં તો સારું લાગે જ પણ સાવ સામાન્ય ચહેરો. કોઈ વર્ષાવવા જાય તો શાંદો ન મળે. બહુ વિચાર કરો તો કહેવાય કે કદરૂપી તો નથી. બસ, પૂર્ણ-વરામ! એથી વધુ કંઈ ન કહી શકાય.

કિશોર રાવળ

છોકરીએ કમીજની બાંધથી મો લૂધણું. "નહિ, નહિ. મેં નહિ લે સકતી." છોકરી બોલી. તેનો અવાજ? જૂઓને, બરણટ નહોતો એટલું જ કહી શકાય, બીજું કોઈ માધ્યર્થ જ નહીં. ગામઠી બોલી, વાંચન-ભષણતર જાગાં નહિ હોય એમ તરત જ ખબર પડે.

નૈષધે હસીને કહું, "મેં અકેલા ચાય પી નહિ સકતા. કિસીકે સાથમે હી પીને કી આદત હૈ. લે લો. જરા મુંહ ધો લીજાએ." પેલા છોકરાને હુકમ કરી પાણીનો એક ઘાલો નળેથી ભરવા મોકલ્યો.

છોકરીએ મો ધોયું. જરા આણું સ્પિન્ટ આપી ચાનો ઘાલો લીધો. એક ઘૂંટડો લીધો અને ચાએ એનું કામણ કર્યું. નૈષધે તેને અર્ધો કપ ચા શાંતિથી પીવા દીધી પછી છોકરીને પૂછ્યું. "કયા કૌનસી બાત હૈ? ઈંતની ચિલ્ડા રહી થી? કુછ પૈસે બૈસે ગિર ગયે?"

"નહીં, બાબુજી ઐસા કુછ નહિ...." પછી એ મુંગી રહી.

નૈષધને જાણવાની તાલાવેલી લાગી અને દીરે દીરે છોકરીની પાસેથી વાત કઢાવી. એતું હતું કે છોકરી નિભુ, (મેં તમને નામ કહું કે નહીં?) ગરીબ કુટુંબની દીકરી હતી. પરણવા જેવી એટલે માબાપ તપાસ તો કરતાં જ હતાં અને ક્યાંક કોઈ રસ દેખાડે તો એ વિશે છોકરાને મળતું પણ પડે. એમની જ્ઞાતિમાં રિવાજ એવો કે છોકરી છોકરાને તાં મુલાકાત માટે જાય. એટલે આ લગભગ પાંચમી વખતે કોઈને મળવા આવી હતી. કુટુંબ પાસે બે ટિકિટના પૈસા કાઢવા અધરા એટલે છોકરીએ એકલાં જ જતું પડતું. અને આજે પાંચમી વખતે એકલી ગઈ તાં પોરસ્કાર્નો પણ ખરચો શા માટે એવો વિચાર કરી તાત્કાલિક ફેસલો મળી ગયો. "હમેં તો કાનનબાલા જૈસી મિલતી હોય, તો મુંહ દેખતે હી દિન બિગડે ઐસી બલા કો હમ કયો ઘર લાયે?"

ગમે તેટલું દુઃખ હોય, પણ રડી લેવા કોઈનો ખલો મળે તો દુઃખ કેટલું ઓછું થઈ જાય? આ ખલો ક્યાંથી લાવવો, અને તે પણ અંતરિયાળ, પરાયાં ગામનાં સ્ટેશન ઉપર?

નૈષધને થયું કે આમાં તેનાથી શું થઈ શકે! છોકરીનો પ્રશ્ન કેટલો સીધો હતો? બિચારીને જોઈએ એક વર. એ સિવાય બીજી કોઈ લઘુન છાપન કરી નહોતી. પોતાને વહુ જોઈતી નહોતી પણ આનું દુઃખ તો ટાળી શકાય?

ગાડી આવવાના ઘંટા વાગી ગયા. નૈષધ ઊભો થઈ ગયો. "ટેઝ નિભુ, મેં એક એન્જિનીયર હું, એક બડી કંપનીમાં કામ કરતા હું. તનખા ભી ટીક હૈ, ધર હૈ, કંપનીકી ગાડી હૈ ઓર દેખને મેં, બોલને મેં બિલકુલ વિઝિવિગ—" પછી અટકયો. બલા આ બિચારીને વિઝિવિગમાં શું ખબર પડે? એટલે બદલ્યું. "દેખને બોલને મેં જૈસા દીખતા હું જૈસા હું." પોતે પોતાની ફિલસ્ફૂરી રજુ કરી અને કહું કે પોતે કામમાં વ્યસ્ત રહે અને એમાં આડી ન આવે એટલી શરત કબૂલ હોય અને 'અગર મૈં તુઝે પસંદ હું તો તેરી સમયા હલ હો જાય. મેરી ગાડી આ રહી હૈ. મુજે જાને કા હી તો હૈ. કેસી રાય હૈ?"

પછી તો એ છોકરીને ગામ ગયો. તેના માબાપે ઘડિયાં લગન લીધાં એટલે ખોટું થઈ ગયું.

છોકરી માટે પૂછ્યા નૈષધ કહે, "ભલી છોકરી છે. મારી જેવી કામઢી છે. એટલે વહાલી લાગે છે...."

હવે તો એ વાતને બે વર્ષ થઈ ગયાં છે. મારે નૈષધ સાથે ઘરોભો પણ સારો બંધાણો છે. હજુ પરમ દિવસે જ કામ પછી તેના ઘરે મને તાકી ગયો. ઘરમાં દાખલ થતાં જ નૈષધ બૂમ મારી, "નિભુ, જો કોણ આવ્યું છે?" રસોડામાંથી નિભુ હાથ લૂધણી બહાર આવી. હવે તો તે ગુજરાતી સરસ બોલતી હતી. જ આવે ત્યારે તકલીફ પડે. "અરે દેવરજી, મુજે મનમાં થતું હતું કે આપ આવોગે. તો મૈં સમાસે બનાવ્યા છે. ખાયે બિન જાના નહિં." હું જાઉ? હરગીઝ નહિં. મુંબઈમાં બેસ્ટ સમોસા ખાવા હોય તો અહીં નૈષધને ઘરે આવવું.

નૈષધ અંદરથી તેના બાબા 'પડત'ને લઈ આવ્યો હતો. નામ તો પરાગ હતું પણ બાબાના જડબા પર ઉત્તર હિંદુસ્તાનની છાપ હતી એટલે હુલામણામાં પડત કહેતો.

નિભુ રસોડામાં ગઈ એટલે મેં પૂછ્યું, "નૈષધ, તેને બાળકો ગમતાં નહોતાં ને? આ માયા કેમ બંધાણી?" "એ તો અનુભવના અભાવે. ઈશ્વરે શું કમાલ કરી છે કે દુનિયામાં બીજાને ન ગમે તો પણ માબાપને છોકરાને વહાલાં હોય છે. બિચારાં માગે પણ શું? રડતાં હોય અને ઉચ્ચકો એટલે ઠડા. કાંતો ભૂખ લાગી હોય અને કાં તો જોઈએ થોટું વહાલ. અને એને બોલતાં શીખવારવાનું,

ચાલતા શીખવાડવાનું આટલું મનોરંજક છે એવો ખ્યાલ હોત તો આટલા વર્ષો ખેંચી કાઢ્યા ન હોત. પણ જે થયું તે સારું જ થયું. મને નિમ્નો તો મળી ગઈ. બહુ જ ભલી છોકરી છે. મારું એટલું ધ્યાન રાખે છે!"

સમોસા ખાઈ, ચા પીતાં બેઠા હતાં અને નૈથધ જરા બાથરૂમમાં ગયો. નિમ્ની જરા બાથરૂમના બારણા સામે જોઈ રહી અને હળવેથી મારી તરફ ફરી બોલી, "હું સોચ કરતી હતી કે કોઈ ભાગ્યશાલીને મલે ઈતના અભ્યાસ પતિ મુજને મળી ગયો."

જન ગણ મન અધિનાયક....

	પ્રિયતમા સુરેશ જોખી
--	--------------------------------

બપોરની ચાનાં વાસણ માંજવા શારદા વાડામાં ગઈ. એ વાંકી વળીને બેસવા ગઈ ત્યાં કબજાના ગજવામાં ગડી વળીને મૂકેલા કાગળે અવાજ કર્યો. શારદાએ તરત જ ગભરાયેલી આંખે ચારે બાજુ નજર ફેરવીને જોઈ લીધું કે એ અવાજ કોઈ સાંભળી તો નથી ગયું ને! વાડામાં કોઠમાં બાંધેલી અર્દી ઊંઘતી વાછરી ને આમતેમ દીડાદીડ કરતી બે ચાર મરદી સિવાય બીજું કોઈ નહોતું, છતાં ફરી પાછો પેલો અણસમજું કાગળ અવાજ ન કરે એટલા માટે, તેને ધીમેથી ઠપકો આપતી હોય તેમ બોલી: 'ચૂપ,

વાસણ માંજતાં માંજતાં એના હાથની બંગળીના થતાં રણકારને સાંભળીને એનું મન ઓર તરંગે થયું. કશીક, ન અસમજાય એવી અધીરતાથી એ વિછણ બની બેઠી. એ કશુંક, અસ્કુટ સ્વરે, ગુંજવા લાગી, પણ એના ગુંજવાના અવાજ સાંભળીને એને પોતાની જાતની જ નવાઈ લાગી. એ ગુંજતી અટકી ગઈ. વાસણ માંજવાનું કામ પૂરું થયું. રસોડામાં જઈને વાસણ ગોઠવ્યાં, ને કશું નહિ સૂજતાં એ વળી વાડામાં આવીને ઊભી રહી. વાછરી પાસે જઈને એને વ્હાલથી પંપાળી.. પેલા કાગળમાંની વાત વાછરીના કાનમાં કદી દેવાને એ લલચાઈ. પણ તરત જ એ પોતાની આ મૂખ્યાઈ પર હતી પડી. એ કાગળમાં શું લઘ્યું છે તેની એને પોતાને જ ક્યાં ખબર હતી! ને છતાં, વાંચ્યા વગર, મનમાં ને મનમાં, કેટલીય વાર, પોતાની કલ્યાણથી આખા કાગળમાં શું લઘ્યું હશે, તેનું રટણ નહોતી કરી ચૂકી!

વાડામાં આંબાની ઓથ લઈને કબજામાંથી કાગળ કાઢીને વાંચ્યો લેવાની પ્રબળ ઈચ્છા થઈ. એ તરફ એ વળી પણ ખરી, પણ તરત જ મનમાં થયું: 'એવી ઉતાવળ શી છે?' ને એ પાછી વળી. એ આનંદ જતો કરવાની એની ઈચ્છા નહોતી. એણે કોણ જાણે કેટલામી વાર, એ દૃષ્ટાન્ત ફરી ભનની આંખ સામે ધારી જોવા માંડયું: ગામને પાદરે, દવાખાનાના વળાંક આગળ, એક સાથે

કિશોર રાધન

જૂથમાં ઊભેલી આમલીઓ વચ્ચે થઈને, એ મેલેટિયાના તાવમાં પટકાઈ પડેલી માની દવા લેવા જતી હતી ત્યારે એકાએક એને કોઈએ ધીમેથી બોલાવી હોય તેવું લાગ્યું. સવારનો વખત હતો, છતાં પહેલાં તો એ ચમકી, બીધી, ને પછી એણે આજુબાજુ નજર ફેરવી. પછી જોયુંતો બજુકુકાનો ડેમન્ટ! એને શું કામ પડ્યું હશે? એ ઘરીબર રતખ બનીને એની સામે જોઈ રહી. ત્યાં અધીર બનીને ડેમન્ટ એને હાથ કરીને પાસે બોલાવી. શબ્દને બદલે ઈશારાના થતા ઉપયોગથી એ વિચારમાં પડી ગઈ. એ પૂત્ર જાની જેમ આગળ વધી. શિયાળાની સવારે એને શરીરે પરસેવો વળી ગયો. એ હજુ તો ડેમન્ટ સામે તાકી જ રહી હતી, ત્યાં ડેમન્ટ જટ લઈને કશુંક એના હાથની આંગળીઓમાં ભરાવી દીધું. એમ કરવા જતા ડેમન્ટનો હાથ એને સ્પર્શી ગયો. એ સ્પર્શથી એ ફરી ચોકી ઉઠી ને આપોઆપ એક ઉગલું પાછળ હકી ગઈ. એના હાથમાંથી કાગળ નીચે પડી ગયો. ડેમન્ટ ધીમેથી પાસે આવીને લગભગ એના કાન પાસે મોહું લાવીને બોલ્યો: 'શારદા, કાગળ લઈ લે, જલદી, કોઈ જોઈ જશે!'

ડેમન્ટનો ઉષ્ણ ઉષ્ણવાસ એના કષ્ણમૂળને સ્પર્શી ગયો. એને કારણે ડેમન્ટ શું કહું તે સમજવાની સાન એ સાવ ખોઈ બેઠી ને ચિત્રવત્ત ત્યાં ને ત્યાં ચકળવકળ જોતી ઊભી જ રહી ગઈ. ડેમન્ટ સહેજ દૂર સરી જઈને ઈશારો કર્યો, નીચે પરી ગયેલા કાગળ તરફ આંગળી ચીધી. એ ભાનમાં આવી. એણે કાગળ ઉપાડી લીધો ને જટાટ ગડી વાળીને કબજામાં સેરવી દીધો. પછી નજર કરી તો ડેમન્ટ નહોતો. એ પણ જલ્દી જલ્દી, જાણો કશું જ ન બન્યું હોય તેમ દવાખાના તરફ વળી.

એ સન્તોષથી હસી. આખું દૃષ્ય બરાબર ગોઈવાઈ ગયું. કશું બાકી રહી તો નથી જતું ને! એણે ફરી આખા દૃષ્ય પર એક નજર નાખી લીધી. ને ફરી વાર આંગળીને થયેલો પેલો સ્પર્શ સઞ્ચલ થઈ ઉધ્યો, કાન આગળ પેલા ઉષ્ણ ઉષ્ણવાસનો સ્પર્શ થયો. એને યાદ આવ્યું: મધ્યમધત્તા મોગરાની વેણી પહેઢીને એક હિવસ એ સૂઈ ગઈ હતી. પણ મોગરાની સુવાસ એને ઊંઘવા દે જ નહીં. થોડી વાર તો એને કશું સમજાયું જ નહીં. પછી એણે ગુસ્સે થઈ મોગરાની વેણી ઉતારીને ફેણી દીધી, ને ઘસઘસાટ ઊંઘી ગઈ. પણ આ ઉષ્ણ ઉષ્ણવાસના સૌરભભર્યા ઉત્તાપને એ શી રીતે ફેણી દે! એ તો એને શાસે શાસે ધૂંટરાં જતો હતો, એ વધુને વધુ વિદ્ધિ બનની જતી હતી. ગલગોટાના ફૂલ ઉપર ઊડી રહેલી પતંગિયાની હારને એ જોવા લાગી. ત્યાં અંદરથી એની માંએ બૂમ પારી ને એ ઘરમાં ગઈ.

માને તાવ ચઢતો હતો, ટાઢ વાતી હતી. એણે માને ધાબળો ઓઢાયો, ને પછી ખાટલાની એક કોરે બેસીને માને હાથ ફેરવવા લાગી. મા ચઢતા તાવના ભારથી કષાસતી 'ઓ ભગવાન, હે પ્રભુ' બોલ્યે જતી હતી. થોડી વાર સુધી શારદા માનું એ રટણ સંભળતી રહી. પણ તરત માનું એ રટણ સંભળાતું બંધ થયું ને એ તરંગે યઢી : 'હવે નન્દિનીને ખબર પડશે. આજ સુધી મને ચીફાવતી હતી. પણ આજે આરતીને વખતે મહાદેવમાં મળશે, ત્યારે આ કાગળની વાત કહીશ, એટલે એ ઊભી ને ઊભી સળગી જશે. એ જોવાની કેવી મજા આવશે! એ અમ માને છે કે જાણે રૂપ તો એને એકલીને જ મળ્યું. હું કરી કબ નથી. નહીં તો ડેમન્ટ-ડેમન્ટ આગળ આવીને એ અટકી. એકાએક શરમાઈને નીચું જોઈ ગઈ. એ નામ મનમાં લેતાં પણ એ શરમાઈ જતી હતી. આ શરમના ભારથી મન આગળ ઉપસાવેલી પેલી રેશમી ભાતનો તત્તુ તૂટી ગયો, ને ફરી માનું, 'હે ભગવાન, હે પ્રભુ'નું રટણ એને સંભળાવા લાગ્યું. માનો તાવ વધતો જતો હતો. ઘરમાં બીજું કોઈ હતું જ નહીં.

માંએ કહ્યું : "શારદા, દવાનો ભાગ આપ તો." એ દવા લેવા ઊડી. કબાટના, ધુમાડાથી ઝાંખાં બનેલા કાચમાં એણે પોતાનું પ્રતિબિષ્ટ જોયુને એ સહેજ ઊભી રહી ગઈ. ડેમન્ટની આંખે એ પોતાને જોવા લાગી. ને એને નન્દિનીના શબ્દો યાદ આવ્યા : 'તારી સામે કોણ જૂબે? જોને તારું નાક! કેટલું પહોળું થઈને પથરાયું છે! ને તારી આગળ આવેલી દાઈ, ને જીણી જીણી આંખ...' એ અટકી. નન્દિનીની વાત ખોટી નહોતી. પણ તેથી શું? ડેમન્ટને જો એ ગમતી હોય તો પછી નન્દિની ભલેને ગમે તે કહે! ને ફરી પોતાના પ્રતિબિષ્ટને ધારી ધારીને જોવા લાગી. ત્યાં માંએ બૂમ પારી " શારદા, ઓ શારદા! વળી કયાં ટળી? છોકરીનું કશામાં ચિત્ત જ નહીને? લાવ, દવા લાવ."

શરદાએ પોતાની જતને કબાટ આગળથી ખસેડી. દવા લીધી ને માને પાઈ. હિવસ નમવા આબ્યો હતો. જો મા થોડી વાર જંપે તો અંધારું થાય તે પહેલાં, ઉપર મેડીએ જઈને કાગળ વાંચી લેવો, એવું મન સાથે નક્કી કર્યું ને વળી ખાટલાની ધારે બેઠી માને માથે હાથ ફેરવવા લાગી. માનું કષાસવાનું ચાલુ જ રહ્યું. એકાએક એના મનમાં વિચાર આવ્યો : 'ધારો કે એણે મને સાંજ પહેલાં જ ક્યાંક મળવાનું લખ્યું હોય તો! ને મે મૂરખીએ હજુ તો કાગળ ખોલ્યો સરખો નથી!' આ વિચારથી એ વળી ખૂબ અધીર બની ઊઠી. એનાથી ઊભા થઈ જવાયું. એ ફરી વાડામાં ગઈ. જઈને જોયું તો ગલગોટા સાંજના પવનની લહરીના લથે જૂલતા હતા, વાછરીની નજર ગંપા તરફ હતી, ગાયને આવવાનો વખત થયો હતો. દૂરના છાપરાંઓમાંથી ધુમાડો નીકળતો હતો. સાંજના ચૂલા સણગી ચૂક્યા હતા, ને એણે તો હજુ કશું કર્યું નહોતું. એક વાત યાદ રાખવા જાય તો બીજી બુલાઈ જતી હતી. પહેલાં શું કર્યું, તેનો વિચાર કરતી વળી એ થોડી વાર ઊભી રહી ગઈ. ત્યાં તો ગાય આવી. વાછરીએ ફૂદાફૂદ કરી

મૂરી. ગાયને એણે બાંધી, દૂધ દોહવાની તમરી અંદરથી લઈ આવીને વાછરડીને છોડી. વાછરડી માથું મારતી જાય ને ઘવતી જાય. શારદા મુંઘ બનીને જોઈ રહી. પછી એકાએક એને ભાન આવ્યું. વાછરડી બધું દૂધ ધાવી જશે તો! ને વાછરડીને ખેંચીને ફરી બાંધી. દૂધ દોહવા માંડયું. દૂધની પહેલી સેર તામીમાં પડતાં જે અવાજ થયો તેને એ કાન દર્દને સંભળી રહી. એ અવાજથી ફરી એ વિઝણ બની. ઘડીએઘડીએ પોતાની જાત પરથી કાબૂ જતો રહેશે કે શું એવી એને ભીતિ લાગવા માંડી. એણે દોહવાનું પૂરું કર્યું ને વાછરડીને ફરી છોડી, વાછરડી ગેલમાં આવી ગઈને ધાવવા લાગી. ફરી એને બાંધવા ગઈ, ત્યારે વાછરડીએ એને ગાંડી નહીં. વાછરડી એના હાથમાંથી દોરી લઈને છોડવીને આખા વાડામાં ફૂદાકૂદ કરવા મંડી. એનામાં કોણ જાણે ક્યાંથી નવું બળ આવ્યું. વાછરડીને પકડવાની વાત એ લગભગ ભૂલી ગઈ. સાંજના પવનની લહેર સાથે એ ફરદુદરડી ફરવા લાગી, આકાશની તારા મઢી ચૂંદી એને અંગે લપેટાઈ ગઈ, નદી એની સહિયર બનીને ધૂમવા લાગી, વાંસના વનમાં શરજાઈ બજી, એના કર્ષમૂળ આગળ હજારો મોગરા મહેકી ઊદ્ધ્યા...
ત્યાં માઝે અંદરથી બૂમ પાડી : "શારદા, આ શી ધમાચુકડી મચાવી છે? મારો જીવ જવા બેઠો છે ને તું આવડી મોટી ઢાંબા જેવી થઈ છે તો ય..." "આતલું બોલતાં મા હાંદ્ફીને અટકી ગઈ.

શારદાએ વાછરડી બાંધીને માને સુવડાવી. પછી રસોડા તરફ વળી. બાપુને સીમમાંથી આવવાનો વખત થયો હતો. સાંજના છની બસ આવી ગઈ હતી. એ તુલસીના કયારા આગળ ધીનો દીવો કરવા ગઈ. દીવો કરીને એણે હાથ જોડ્યા, આંખ બંધ કરી, મહાદેવનું ધ્યાન ધર્યું, પણ આંખ સામે જૂદી જ મૂર્તિ દેખાઈ. એણે ગભરાઈને આંખો ખોલી નાંખી ને કોઈ ન જુઓ તેમ કબજના ગજવામાંથી કાગળ બહાર કાઢ્યો. એની ગરી ઉકેલતાં એની આંગળી કંપવા લાગી. સાંજના જાંખા અંધારામાં ધીના દીવાને અજવાણે એ કાગળ વાંચવા લાગી:

'પ્રિયતમા,'
આ શર્ષ વાંચીને એ શરમાઈ ગઈ. એ શર્ષને એણે પાસાદાર હીરાની જેમ ચારે બાજુથી ધારીધારીને જોયાં જ કર્યો, મનમાં રમાડ્યા જ કર્યો, થાબડ્યા જ કર્યો. ત્યાં મંદિરની આરતીનો અવાજ સંભળાયોને એ આગળ વધી :

'કાલથી તને મળવાની તક શોધુંછું. પણ તું બારે
ચાલાક છે. બે વાર તો તું હાથતાળી આપીને છટકી ગઈ.
તું રિસાઈ છે? રિસાઈ હોય તો તું મને કહે તેવી રીતે
તને મનાલી લઉ. તારા સિવાય કશામાં મારું મન ચોટતું
નથી. આવી ચાંદની રાતે તારા ખોળામાં સૂતા સૂતા એક
સાથે બે ચન્દ્રના દર્શન કરવાનું મન છે. નદીને કાંઠે પેલા
પથરોની વચ્ચે તું આવીને મારી રાહ જોજે. તારે રાહ નહીં
જોવી પડે, હું ત્યાં હોઈશ જ. તું દૂરથી મારા તરફ
ચાલી આવતી હોય છે, ત્યારે તું ન જાણે તેમ હું તને
લપાઈને જોયા કરું છું, એ મને ખૂબ જ ગમે છે. તો તું
આવીશાને? આ કાગળ તને શારદા મંદિરની આરતી વખતે આપશે.
એ બાધી બરોબર સમજે તો સારું...
'શું કરણ? નન્દિની, નન્દિની, નન્દિની, જલ્દી આવ. - હેમન્ત'

કાગળ શારદાની પહોળી થયેલી આંગળી વચ્ચેથી સરી ગયો. શારદા રસોડા તરફ વળી. ચૂલામાં લાકડાં સળગાવ્યાં. ધૂમાડાથી એની રાતી આંખોમાં પાકી ભરાયાં.. સાંજના ડિરજની શિખાએ આંસુ સળગી ઊદ્ધ્યાં

Doctor in the house! જ્યંતિ મહેતા

ગઈ કાલે જ તેમની ચાર વરસની દીકરી અમીના બોલેલા શબ્દો હજુ મનમાં મંદિરના ઘંટની જેમ વાગતા હતા. "માંભ, કન વી ગેટ" નઘર ડેડ વ્હેન આવર ડેડ ગોળ ટુ વર્ક? મારી સાથે કોઈ વખત ખેણ નથી કરતા. હી ઈજ ઓફ્લેઝ ટાર્યાર્ડ વ્હેન હી ઈજ હોય." અને ડૉ. જાણીનું માણું ભખી ગણું. તે ઓણું હોય આજે વપોરના બે વાયા છે, અને હજુ લંચ લેવાની કુરસદ નથી મળી. હોસ્પિટલનું કેફ્ટેરિયા બંધ થઈ ગયું, સેન્ડવિચ શૉપમાંથી એક ફોર્જન સેન્ડવિચ લઈ માઈકોવેવમાં ગરમ કરી જ્યાં બેઠા ત્યાં બિપર વાગ્યું. 'બિપ, બિપ, બિપ'

'જમ્બાને જમવા પણ ન ઢે' એમ બબડતા ડૉક્ટરે કીન ઉપાડ્યો. 'યા, બિસ ઈજ ડૉક્ટર જાની... ડિડ યુ પેઇજ મી?' અવાજમાં ગુસ્સો, અકળામણ અને અવિરાઈ હતા.

'યસ ડૉક્ટર. સૌરી ટુ ટ્રબલ યુ બટ...' નામ અવાજે નર્સનો અવાજ આવ્યો.

'યસ વોટ? મારી સેન્ડવિચ ઢરે છે. બોલ છે શુ?' અવાજમાં રોષ હતો.

'મિ. જહોનસન ઈન રૂમ નંબર ૨૦૬ હેંઝ ચેસ્ટ પેઇન'

'ઓહ, હેંઝ ફેટ ગાઈ! ગિવ હિમ સમ નાઈટ્રો એન્ડ રન કાર્ડિઓગ્રામ.' ઉટાવળમાં જવાબ આપી ફોન મૂકી દીધો.

લંચ પતાવે ત્યાં સુધીમાં પાંચછ બિપિયારીએ પજવ્યા. 'એન્ડ અમી વૉન્ટ્ડ્સ 'નઘર ડેડી...' પાછી વાત યાદ આવી. મૂડ ગરમ હતો અને હવે બોઈલ થવાની અણીએ પહોંચ્યો.

ડૉક્ટર દોલત જાની ૧૫ વર્ષ પહેલાં ભારતથી અમેરિકા આવેલા ત્યારે અહીંના શરૂઆતના દિવસો કપરા હતા પણ હવે સારી પ્રેક્ટિસ બંધાઈ ગઈ હતી. ખૂબ પેસા મળ્યા અને ફાજિલ સમય ખોઈ બેઠા. ડૉક્ટરની બિઝી જંગળની આ મોટી રામાયાણ; કટાશ મળે તે જુદી કૂડ ખાઈ લેવાથી, બીપર પર દોડતી જિંદગીમાં ખાસ ખાવાનો સમય ન હોય ત્યાં કસરત કેમ કરી શકાય? વધતું વજન, અને માણું કાઢતી ફાંદ, હયેરા ઉપર વ્યગ્રતાની કરચલીઓ હવે હવે ઈસ્ટી કરી હોય તેવી કાયમી થઈ ગઈ હતી. રાખેતા મુજબ પણ વર્ષે વાળ પણ ધોળા થવા આવ્યા જાણે વૃદ્ધત્વની ચારી ખાતા ન હોય!

એકધારી આ જિંદગીમાં દર્દીઓથી પણ કંટાળો આવતો. બીજ હલકા પર્યાય ન હોવાથી હોસ્પિટલે આવી પોલ દર્દીઓને તે ખાલી 'હેંઝ ફેટ ગાઈ', 'રૂમ નંબર ૨૦૬', 'હેંઝ કેઝી બિચ વિથ ડાયાબિટીસ' કે 'ન્યૂમોનીઅબાળો બુદ્ધિયો' તરીકે ઓળખતા. દર્દીને નામને બદલે દર્દીથી, બાબુ લાક્ષ્ણિકતાથી જ ઓળખવાની કુટેવ મનમાં જડ ઘાલી બેઠેલી.

'એન્ડ અમી વૉન્ટ્ડ્સ 'નઘર ડેડી... હં' તેની સાથે બસ્કેટબોલ તો શું સ્ક્રેબલ રમવાનો સમય પણ ન મળતો. સુલુ સાથે પિક્ચર જોવા છેલ્સે ફ્લ્યારે ગયા હતા એ પણ યાદ કરવું અધિનું હતું. 'સાલો ટાઈમ જ નથી મળતો...' એમ મનમાં સાંત્વન મેળવતા.

સાંજે આદેક વાંધે દોલત જાની ધરે પહોંચ્યા. બારણું ખોલી દાખલ થયા અને સુલુને સજ્જ થઈ બેઠેલી જોઈ રહ્યાઈ ગયા. ટાપટીપથી પાસ્ટેલ કલરની સારીમાં તૈયાર થઈ, 'અમિરાજ'થી મધ્યમધતી, માથામાં ગુલાબનું કૂલ ખોસી બેઠેલી સુલુ જરા તૂમ્હું ચડાવવાને બદલે હસે તો કેવી સારી લાગે એમ થયું.- અને બીજી જ પણે તૂમદાનું કારણ પોતેજ હશે એવી બીક અનુભવી. સુલેએ કંડે નજર નાખી કહ્યું, 'લેઈટ એગેઈન માઈ લાવ!'

'લેઈટ ફોર વોટ?' આદંત પ્રમાણે તાડુકીને ડૉક્ટર બોલ્યા.

'મહેરબાન, બીજાઓને કહો છો પણ તમારે મેમરી માટે જિંકોબા લેવાની જરૂર છે. કોઈ ડૉક્ટરના પ્રિસ્ક્રિપ્શનની જરૂર નથી.' પછી ઉમેર્યુ 'અને જરૂર હોય તો એક સારા ડૉક્ટરને પણ હું જાણું દું.

'ગયા અઠવાડિયે અમીની વર્ષગાંદ ભૂલી ગયા! મોણબતી ઠરી ગઈ, એના મો પરના આંસુઓ સુકાઈ ગયાં પણ મહેરબાન તો દર્દીના હાથ પકડી બેઠા રહ્યા હતા. આજે લગ્નની પંદરમી ઔનિવર્સરી છે. ધર છે એટલું તો યાદ રહ્યું તે સાંદું, પછી વાઈક છે કે દીકરી તે યાદ રાખે છે કે નહીં તે ગૌણ છે...' સુલોચનાના અવાજમાં ગુસ્સો, હતાશા, અકળામણ અનેક ઊર્ધ્વાંત્રીનું નિશ્ચન હતું.

'શી નાઉ વૉન્ટ્ડ્સ 'નઘર હસ્બન્ડ!' મનમાં ડૉક્ટર બોલ્યા અને લૂલો બચાવ રજુ કર્યો. 'મારે યાદ રાખવાનું ઓછું છે? ભૂલી પણ જવાય.'

'યુ પ્રોમિસ કે આપણે બહાર જમવા જશું. પિક્ચર જોશું.' ઓહ! સૌરી, બટ યુ ડૉન્ટ હેવ ટો નેગ મી! લુક, હું થાકી ગયો દું. કાલે જઈએ તો? 'સુલોચના મૌન રહી. હતાશ મને અંતે તેણે સંમતિ આપી. 'ઓ.કે. પણ આવતી ઔનિવર્સરી પર હું રાહ નહીં જોઉ.' જરા ધમકી આપી અને પછી જરાક મરકીને બોલી કે 'મેન નફ્કી કર્યુ કે પેશન્ટ તરીકેજ હું હોસ્પિટલમાં દાખલ થઈ જઈશ તેથી મળી શકાય.'

ડૉક્ટર કટાશ માટે તૈયાર નહોતા. એની કમાન છટકી. 'આ બઢી મહેનત... આ પૈસા તમારાં બધાં માતે જ છે... અમીને સારી કોલેજમાં ડૉલર જોઈશેને?'

કિશોર રાતન

સુલુણિંગડા ભરાવવા તૈયાર હતી. ‘હાઉં નાઈસ ઓવ યુ! હું ભગવાનને પ્રાર્થના કરું કે આ ભાડેલો, કમાઉ વર આખ્યો, આ મર્સિડિસ અને સાબ જેવી ગાડીઓ આપી, ઈન્ડોર જાકૂગી અને આઉટડોર પુલવાળું ઘર, પાંચ બેડરમનું ઘર આખ્યાંધણો પાડ. પછી એબ્યાની હરબનું જેવી ચીજ માટે ફરિયાદ શાને કરું! ’

સુલોચના ઉપર જઈને કપડાં બદલાવવા ગઈ. પાછી આવી ત્યાં ડૉક્ટર તો ફેમિલી રૂમમાં એમનું મો છાપ તળે ઢાંકી ઉંઘી ગયા હતા. ટીવી ઉપર કોઈ કોમેડિયન અફ્કુલ વગરની જોક કરતો હતો અને એવું જ અફ્કુલ વગરનું ઓર્ડિયાસ ક્ર્યૂ પ્રમાણે તાળીઓ પાડે રાખતું હતું. ‘અને આ અફ્કુલ વગરના શાહમગૂની જેમ માથું ઢાંકીને સૂર્ય ગયા છે.’ સુલોચનાને વિચાર આવ્યો.

સુલોચનાએ ટીવી બંધ કર્યું. શોધીને એક સીડી ચાલુ કરી અને ‘હાયરે વો હિન ક્ર્યું ન આવે’ના શબ્દો ગુજરાતી ઉઠ્યા. ભૂતકાળ નજર સામે આવી ગયો. સંગીત અને નૃયનો તેને કેવો શોખ હતો! અને આજે ક્ર્યાં જતો રહ્યો? લાવ, ભાગી જઉિ? ઈન્ડિયા જતી રહ્યું? અમીનું શું થશે? મારા મનમાં આનંદ ન હોય તો મારાં છોકરાને કેવી રીતે જીવન માણસતા શિખવાની શકું? આનંદ વગરનું જીઅન જીવન જ ન કહેવાય ને? કોઈ પ્રેમી શોધી લઉિ? અને તરતજ વિચાર આવ્યો કે ભારતીય નારીથી આવો વિચાર થઈ શકે?

ભારતીય નારી એટલે સુખ મેળવવાનો કોઈ હક જ નહીં? પણ પાંનું નિભાવવામાં જ આનંદ મેળવવો રહ્યો? એ તો કઈ જીતનો આનંદ?

અધવાડિયા પછી સુલોચનાએ દોલતને કહી દીધું, ‘લુક, ડિઝર, તમે અમારા માટે પૈસા બનાવ્યા છે તેના અર્ધા પણ અમને પૂરતાં છે. વધુ નાથી જોઈતાં. તો આપણે છૂટાછેડા લઈ લઈએ તો કેમ?’

ડૉક્ટર ચ૆મફ્ર્યા. ‘પછી? કોની સાથે રહીશ?’

‘કોઈની સાથે જ રહેવું હોતા તો તમે શું ખોટા હતા? અને કોઈ બીજો દિલવાલો સંગી મળો તો સમાન ધર્માની સાથે શા માટે ન રહેવું? અને છૂટાછેડા લીધા પછી તમારે શી નિસ્બત કે હું શું કરું છું અને કોની સાથે – અને આજેય અમથી શી નિસ્બત છે?’

ડૉક્ટરે કૂણા પડી જરા વિનંતી કરી. ‘એક વર્ષ ખમી જા. આવતે વર્ષ પાર્ટનર લઈ લઈશ અને સાત દિવસને બદલે ચાર દિવસની મ્રેક્ટિસ કરી દઈશ. શનિ રવિ તો ડૉક્ટર કાર્ટરને આપવાનું નક્કી કર્યું છે....’

ડૉક્ટરે રીઝવવા ઉમેર્યું. ‘મેં થોડાક વખત પહેલાં એક ડાયમંડનો સેટ પેલા જવેરીને ત્યાં જોયેલો. હાઉં અબાઉટ વેટ અંજ અન અન્નિવર્સરી ગિફ્ટ ફોંમ મી? અથવા સરસ સંગીત માટે નવી બોજની સાઉંડ સિસ્ટમ?’

સુલોચનાને વિચાર આવ્યો, બજારું સ્ટ્રીઓને પૈસા અને સાથે પ્રેમ મળે છે! મને પ્રેમને બદલે પૈસા મળે છે! હું તેમનાથી ય બદ? અંગ્રેજ મૂવી જીવીનું એક હીત યાદ આવ્યું.

A necklace is love Diamond is love An ugly black cigar is love

એક દિવસ ડૉક્ટર બપોરે ત્રણ વાગ્યે ઘરે આવ્યા. ‘કેમ આટલા વહેલા?’ ‘થાક લાગ્યો હતો એટલે ઓફ લીધી. પેટમાં અને છાતીમાં અકળામણ લાગે છે. મને એક આલ્ક આપે છે? સ્ટમક અપસેટ થયું લાગે છે.’

‘રાયન સ્મિથને બોલાનું’ ડૉક્ટર સ્મિથ તેમના મિત્ર હતા અને કલીગ હતા, નાયાંકિત હાર્ટ-સ્પેશિયાલિસ્ટ પણ હતા.

‘ના રે ના. આલ્કાની જ રરૂર છે.’ એકાદ દિવસ ઘરે આરામ કર્યો. બીજે દિવસે સારું લાગ્યું એટલે સુલોચનાને ‘ચિંતા ન કરીશ’ કહીને ઊપડવા તૈયાર થયા.

‘કામ કરતાં પહેલાં રાયનને બતાવજો. કમ સે કમ એક કાર્ડિયો ગ્રામ તો કઢાવી લો! મશીન તો તમારી ઔફિસમાં છે. ’ સુલોચનાએ સૂચન કર્યું.

‘તું મ્રેક્ટિસ કરવાનું બંધ રાખ. ડૉક્ટર હું છું કે તું’ કહી વિદાય લીધી.

સવારનાં દઈઓને તપાસી સાંજનું રાયન લેતાં ફરી જરા બેચેની થઈ આવી. છાતી ઉપર કોઈ હાથીએ પગ મૂક્યો હોય તેવું લાગ્યું અને ડાબા હાથમાં ખાલી ચીડી હોય તેવો આભાસ થયો. એ દિશા બદલી ઈમરજન્સી રૂમ તરફ ઉપડ્યા. નર્સના ડેસ્ક પાસે પહોંચ્યા અને આખા શરીરે પરસેવો વળી ગયો, હાંફ ચઢી ગઈ, હાથ ઠંડા પડી ગયા. નર્સને કરી પૂછે તે પહેલાં જ ફાગલો થઈને નીચે પડ્યા.

હોશિયાર નર્સે જીભ નીચે નાઈટ્રો મૂકી, ભૌય પર સુવડાવી ઓક્સિજન આપવાનું શરૂ કરી દીધું. ઈમરજન્સી રૂમમાં લઈને સારવાર શરૂ કરી દીધી.

ડૉક્ટર જ્યારે ભાનમાં આવ્યા ત્યારે એમની નજર પહેલાં તો ઉપર ટિગાયેલી બોટલ પર ગઈ. સેલાઈન અપાઈ રહ્યું હતું. ડૉક્ટર સ્મિથ બાજુમાં ઊભા હતા. ‘દેલુ, આઈ સો યોર ઈ.કે.જી. સો સોરી વેટ યુ હેડ અન ઑફ્યૂટ હાર્ટ-અટ્ક! લકી યુ

વર ઈન ઘ હોસ્પિટલ, એલ્સ યુ વૂડ હેવ બીન ઈન ઘ મોર્ગ.' એન્જિયોગ્રામ લીધો, એક બે ઘમનીઓમાં અવરોધ કળાયો, અન્જિયો-ખાસ્ટી કરી અને શરીરમાં બધે લોહી ફરવા લાગ્યું. બાઈપાસની જરૂર ન લાગી.

આઈ.સી.યૂનાં ૨૦૫૮માં રૂમમાં દાખલ કર્યા.

સુલોચના અમીનું ધ્યાન રાખવાની વ્યવસ્થા કરી ડૉક્ટર જાની પાસે પહોંચી ગઈ. અંદર જઈને કહે, 'પોતાને ડૉક્ટર કહેનારો, રૂમ નંબર ૨૦૫નો દેશી દર્દી કેમ છે?' આવી, એકો બાજુએ બેસી દર્દીનો હાથ પક્કાયો.

દોલતના મો પર એક સ્મિત ફરકી ગયું. 'વેલ, ડૉક્ટર! એનો આધાર તો તમારી ઉપર જ છે!

પછી સુલોચનાનો હાથ પ્રેમણી પંપાળતાં ઉમેયું, 'સુલુ, આપજી અમીને તો નવા ડરી જોઈતા હતા ને? બિલકુલ નવા નક્કોર તો નહીં પણ જૂનામાંથી, સ્વાનુભવે રિપેર કરેલા, લગભગ નવા જેવા ડરી જરૂર મળશે.'

**પ્રવાસ
આલાસ્કા!-૧
પ્રતિમા ભક્ત**

પોતાના દીકરાના લગ્નની ખરીદી કરવા, આમંત્રણ આપવા અને આમજનોને મળવા મારા મિત્ર દંપતી જ્યોતિ અને ચન્દ્રેશ, અમેરિકાથી મુંબઈ આવ્યાં. હું એ લગ્નમાં જવાની હતી. લગ્નની તારીખો, કેટલાં પ્રસંગો, ક્યારે જું અને ક્યાં સુધી રહેવું એની ચર્ચા થતી હતી. એમણે મને તારીખો આપી. પાછા જવા માટેની વાત નીકળતાં મને પ્રશ્ન પૂછ્યો, "અમે આલાસ્કા જવાનાં છીએ તું આવીશ અમારી સાથે?" હું તો તદ્દન અણ્ણાત. આલાસ્કા શું છે તે ખબર નહીં. વાત કરતાં કરતાં પહેલી સમજ પડી કે આ તો એસ્કિમોનો પ્રદેશ. મારા મિત્રો સાથે બીજા અઢારેક જણા હતા. આ બધાની એર ટિકિટ, ફૂઝ, હોટેલ વગેરેનું બુકિંગ થઈ ગયું હતું. 'હા' 'ના'ની અવફવ અજી ન રહી- 'અવાશે જ' કહી એમણે અમેરિકા એમના મિત્રને ફોન કરી દીધી અને માસે પણ એમણી સાથે બુકિંગ થઈ ગયું.

બુકિંગ થયું એટલે આલાસ્કા વિષે સાધારણ વિગતો જાણી લીધી. ગરમ કપડાં ખાસ લેવાના અને પાછા ફરતાં વાનકુવર જવાનું હોવાથી કેનેડાનો વીજા લેવાનો હતો.

ન્યૂ જર્સી સ્ટેઇટમાં આવેલા નૂર્ક એરપોર્ટથી જવાનું હતું. વહેલી સવારે નીકળવાનું હતું. અમેરિકામાં ઘરના માણસો સાથે બહારગામ જવાનું હોય તો મોટો પ્રશ્ન જ્યાં જવાનું હોય ત્યાં પહોંચવાનો. દૂરના પરામાં ટેક્સી, બસ, ટ્રેઇન મળે નહિં.

કિશોર રાવળ

ટેક્સી માટે પહેલેથી જ કહેવું પડે. દૂરથી આવે અને જ્યાંથી આવે ત્યાંથી ભાડું લે એટલે મોંધી પડે. આપણી જેમ રસ્તે ઊભા રહીને ટેક્સીન મળે. અમારે તો બધો સ્વામાન અને અમે સૌ માઈએ એવી મોટીમસ ટેક્સી બોલાવી હતી એમાં સૌ એરપોર્ટ પહોંચાયાં. બોમબની બીક એટલે ચકસણી વણી. પ્લેનમાં બેસ્તાં તમારં ઓળખપત્ર દેખાડવું પડે છે. પાસપોર્ટ ન હોય તો ત્યાંનું ફ્રાઇવિંગ લાઈસન્સ કે એવું કશું તમારા ફીટા સહિત જોઈએ.

નૂઅર્કથી સિઆટલ ઉત્તરી, ત્યાં થોડું રોકાઈ એન્કરેજ પહોંચવાનું હતું. સિઆટલ જતાં રસ્તે કેનેડિઅન પર્વતની હારમાણ પરથી પસાર થવાનું. નીચેથી જાજરમાન દેખાતા પહાડો ઉપરથી કેવા વામજા, જાણે ઢગલો થઈ પડ્યા એવા લાગે. જેમ જેમ આગળ જતા ગયા તેમ સ્નોવાળા પર્વતો આવતા ગયા, જાણે ઋષિઓનો મોટો ઝમેલો ભેગો થઈ તપ-જીપ કરવા બેઠો છે. ઉપરની જટા તો ઘબલ ઘબલ હતી પણ નીચે પથરાતા છૂટા છવાયા સફેદ છાંટણા જેવું દૃષ્ય ખંડું થયું. એમ થાય કે આ રાફડો ફાટશે અને 'મરા' મરા' બોલતા વાલિંકી નીકળશે-બધી મનની કલ્યાનાસ્તો. સિઆટલ પ્લેન બદલી બીજી એરલાઈનમાં એન્કરેજ પહોંચાયાં.

અમેરિકા અગ્રગણી, પૈસાદાર, અધતન દેશ છે. એટલે સાધારણ સારી હોટેલ, મોટેલ, રસ્તા, બસ વગેરે આપણને તો આલેશાન લાગે. અમે જ્યાં રહ્યા ત્યા હોટેલમાં આમારી રૂમમાં જ ગરમ પાણી કરવાની ડિટલી-ચા, કોઝી, દૂધ, ખાંડના પેકેટ, કપ રકાબી વગેરેની સગવડ હતી. જેટલા અને જ્યારે જોઈએ ત્યારે કરી લેવાના.

બીજા દિવસે બધાં મળી બે ગાડી કરી ઉપરથી તેનેલી જવા. આલાસ્કા અમેરિકાની વાયવ્યમાં આવેલું છે. આ પ્રાંત પહેલાં રશિયામાં હતો અને પાછળથી અમેરિકાએ વેચાતો લીધો. અતિવિશાળ આ પ્રદેશમાં બરફને લીધે પાંચ ટકા જ પ્રદેશ વિકસેલો છે. અહીંની રેસ્ટોરન્ટો, દુકાનો બધું મોટે ભાગે જૂનથી સપેચેખર જ ખૂલે. બાકીના મહિનામાં શહેર સિવાય ગામડાઓમાં કોઈ રહેતું નથી એવું અમને જાણવા મળ્યું. દૂર દૂરથી છોકરા છોકરીઓ ફક્ત ઉનાળાના આ ચારેક મહિના જ કામ અર્થે આવે. કાયમી રહેનારા ઘણા જૂજ કુદુંબો મળે.

આ સ્થળે વરસમાં ૮૨ દિવસ સૂચ્યાસ્ત ન હોય અને ૫૭ દિવસ સૂર્યોદય ન હોય. એન્કરેજથી તેનેલી જતાં રસ્તે ૫૫૦ માઈલ (૧૦૪૦ કિ.મી) સુધીની પર્વતમાણ પૂરી જ ન થાય. આખી ક્ષિતિજ પર્વતોથી ચિતરી રાખી હોય તેવું લાગે, પાછા આ પર્વતો કાળાશ પડતા, વેરા લીલા રંગના મોટા છ માથોડા વૃક્ષોની ગીયોગીય વનરાઈથી ઢંકાયેલા હતા. દૂર દૂર સુધી નજ્રોમાં સુંદરતા ડોકાયા કરે.

જતાં જતાં વચ્ચે 'ટોલેક્ટના' ગામ આવ્યું. એકાદ બજારની ગલી, આજુભાજુ નાનાં નાનાં ધર, છૂટી છવાઈ પાંચ છ 'ગિફ્કટ' માટેની દુકાનો, અને નાનાં નાનાં રેસ્ટોરન્ટ. એમાં બહાર બોર્ડ પર લખેલું હોય કે આજે ત્યા શું મળશે. તે દિવસ પુરતી થોડી ગરમ વાનગીઓ, સેન્ટચિય વગેરે મળે. ધરાક કહે એવી માછળીની ડિશ તરત બનાવી આપતા હતા એનું લોકોને વેલું હતું. અહીં માછળીની વાનગી ઘણી વખણાય. શાકાહારી માટે એક બે ચીજો મળી રહે. પીઠા ઘણે ભાગે મળી રહે ખરા. બાકી બ્રેડ-બટર-ચીજ ન ભાવે તો ધરનું ભાતું સાથે રાખવાની ખાસ ભલામણ કરું. વિવિધતા બર્થું બીજું કાંઈ ખાવા ન મળે. આ દુકાનો કુદુંબો ચલાવતાં હોય તેવું લાગે. ગમે તે સમયે ખાવાનું મળ્યા જ ન કરે. દુકાન બહાર થોડા રસ્તા પર તો થોડા એક નાના ફળિયા જેવું હોય એમાં જાડના થડ ગોડવી બેસવાની સીટ અને ટેબલ રાખ્યા હોય. ઓરડા જેવું હોય તો ખુરશી ટેબલ રાખ્યા હોય. ગાડીમાં લોકોની અવરજવર ચાલ્યા કરે. ફક્ત આ જ ગામ એટલે પેટપૂજ કરવા અહીં જ આવવું પડે.

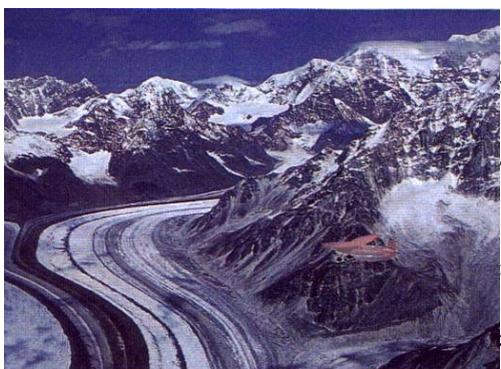
અમારે નાનકડા પ્લેનમાં બેસી ગ્લેશર, બરફની નદી, જોવી હતી એટલે થીડે દૂર એર-ટેક્સી જ્યાંથી જતી હતી તે સ્થળે ગયાં. એક નાનકડું લાકડાનાં ધર જેવું હતું. આલાસ્કાના તે ભાગના ચોપાનિયાં, પુસ્તકો, લેટ આપવાની થોડી ચીજો, ટોઝી, પિપરમીટ જેવી વસ્તુ વેચાણ માટે મૂકેલી. બસ અહીં પાયલોટ રહે. એમાં એક બે મહિલા પાઈલોટ પણ હતી અને પોતે જ આ એર-ટેક્સીનો વંધો કરે. ચાર પાંચ નાનાં પ્લેન હતાં તેમાં લોકોને ઉડાડે અને બધું બતાવે. આ લોકો પણ દર ઉનાણે જ અહીં આવે છે. આપણને થાય કે કેવા કેવા એવા અલગ ઉદ્યમ શોધી કાઢે છે.

આમાંના જ એક પાઈલટને મળ્યાં. પણ વેરાયેલા વાદળાએ અમને નાચીપાસ કર્યા. અહીં તો પાંચ પાંચ મિનિટમાં હવામાન બદલાય. ઘડીમાં વેરાયેલાં વાદળાં તો પળવારમાં સૂર્યનો તડકો નીકળી આવે તો સફેદ વાદળોનું લશકર કૂચ કરતું આવે. મિનિટે મિનિટે કુદરત તાલ બદલે.

કિશોર રાવળ

પાઈલટને મથ્યા તો કહે હમણાં તો વાદળાં છે પણ કલાક જમીને આવો તો કદાચ જવા મળે. અમને તો કહેવા ખાતર કહેતો હોય એવું લાગ્યું. વળી કોઈ કહે એને તો પૈસા મળશેને એને શું? નિરાશા અમને ઘેરી વળે એ પહેલાં એમે પેટપૂજા અર્થે ઉપડી ગયાં પેલા ગામમાં જ સ્તો! આ એરટેક્સીનો ગગનવિહાર ખાસ્સો ઝીસ્સા ખાલી કરાવે એટલો મૌખી હોય છે તેથી ચૌં વિચાર તો કરે જ ને! એક સરખી નજર તો વાદળો ઉપર જ હતી. જીવનમાં પહેલી વાર વાદળો આટકાં અણખામણાં લાગ્યાં હતો. અમની સુંદરતા અપ્રિય થઈ પડી. જવું કે ન જવું કરતાં કરતાં, કચવાતાં મને 'પૂછવામાં શું જાય છે?' કરતાં પાછા ત્યાં ગયાં. પાઈલોટ કહું કે વાદળો છે પણ ચાન્સ લઈએ, હું ખાત્રી નથી આપતો. આગળ જણાવ્યું એમ ટિકિટ ઘણી મૌખી તેથી વિચાર તો કરવો પડ્યો કે પૈસા પડી પણ જાય. એકાબીજાના મો જોતાં જોતાં અમારામાંનું એકાં બોલ્યુ ?? એટલે એમ થોડા જણ તૈયાર થયાં. અમારા પ્રેર્ણિનમાં એમે પાંચ અને છઠો પાઈલટ બેઠાં. નાનકડાં આ પ્રેર્ણિનમાં ચારે તરફ દેખાય એવી પારદર્શક બંધ બારીઓ હતી. બે જ્ઞાન પાછળ, બે વચ્ચે અને એક પાઈલોટની બાજુમાં એમ સાંકડમુકડ બેઠા. દરેકને ઈયરફોન આપે એ પહેરી લો એટલે એક બીજા સાથે વાત કરાય અને પાઈલોટ બોલે તે પણ સંભળાય.

હદ્યના આછા થડકાટ સાથે ઉચે ઉદ્ધ્યાં. શું જોવા મળશે તેનાંથી અજાણ એવાં એમે પાંચ છ ગ્રિનિટ તો વાદળમાં રહ્યા. કંઈ દેખાય નહિ. અમને થયું અમથા અમથા ફેરવે છે. કલાક ફેરવવાનો નિયમ હતો. પાઈલટ કહે થોડી વધુ ઉચાઈએ જઈએ. થોડું વધારે ઉચે જતાં વાદળમાંથી બહાર નીકળ્યાં અને ક્ષણભર હદ્ય ધબકવાનું ચૂકી ગયું. સ્તર્થ! અવાદ્ય થઈ ગયાં. સામે શું જોઈ રહ્યાં છીએ! નયનો સ્થિર થઈ પલકવાનું ભૂલી ગયાં. અમારી સામે સાવ જ નજીક બરફથી આસ્થાદિન પહુંચની હાર! જાણો શિવજનું કેલાસ. વર્ષો પહેલાં જોએલી 'લોસ્ટ હોરાઇઝન' નામની ઈજિલશ ફિલ્મમાં 'શાંગ્રિલા' નામની સ્વર્ણ-નગરી બતાવે છે જ્યાં લોકો હમેશા યુવાન રહે છે એ નગરી યાદ આવી ગઈ. સામે કાળો

રિબાંગ અલ્પોકિક ૨૦૩૦૦ ફૂટ ઉચ્ચો મેફ્કિન્લી પર્વત અડગ પોતાની આગવી આભાથી અમારું સ્વાગત કરતો ખડો હતો. શું એ દૃષ્યની આહૂલાદકતા! આંખો પહોળી થઈ ગઈ. એક અવિસમરણીય છબી મન પર અંકાઈ ગઈ. વર્ષવાના શહેદી ન જડ્યા. શાની સાથે સરખાવું? શું ઉપમા આપું? દૂધ કરતાં પણ ઉજળાં વાધા પહેરેવા પણ કયાંક કયાંક કાણું શરીર દેખાય, એ તો બરફને વધ ચ્યામકાવે. નીચે જોતાં લગભગ પાંચ માઈલ અને નજર પહોંચે ત્યાં સુધીની લંબાઈવાળી બરફની વાંકી ચૂકી નદી પથરાયેલી હતી. કેમેકે તેનું વહેજ દેખાતું ન હતું. વચ્ચે વચ્ચે ભૂરું રંગના પાણીનાં ખાબોચિયાં દેખાય એટલે બખર પડે કે નદીનું પાણી થીજી ગયું છે અને બરફ થયો છે. પણ તેની નીચે તો પાણી જ છે. ઉપરથી સ્નોની વર્ષા થાય અને સ્નો જામતો જાય એ તો પાણું અલગ. આવા ચોસલાં જ દેખાયા કરે જાણો સિસ્મેટને બદલે આ અમેરિકાના નગરમાં બરફનો ધોરણી ભાર્ગા હોય! આને ગ્લેશર કહે છે.

મેફ્કિન્લી પર્વતની આજુબાજુ ખૂબ નજીકથી ખૂબ ફેરવ્યા અને એટલાં પ્રભાવિત થઈ ગયાં કે અમારી બોલતી બંધ થઈ ગઈ. એકમેકના હાથ પકડી, દબાવી, સૌ એ જ દૃષ્ય જોતાં હતાં છતાં ય હાથને હચમચાવી એ જ દૃષ્ય એકમેકને જોવા ઈશારો કરતાં હતાં. ધરવ થતો જ ન હતો. આનો અંત જ ન આવે તો કેવું સારાં! જાણો હાથ બહાર કઢાય તો સ્પશ્ય એટલી નજીક જવા મળ્યું. નસીબદારને જ મેફ્કિન્લી આવા સ્વચ્છ વાતાવરણમાં જોવા મળે છે. એની ઉપર વરસોના વરસો બરફ વરસી થરના થર થીજ્યા છે. સૂરજનો તડકો એવો નથી પડતો કે દર વર્ષ બરફ ઓગળી જાય. તેથી હજારો ફૂટના બરફના થરવાળો પત્થરનો પર્વત, પણ પર્વતને બદલે જાણો બરફની જબરદસ્ત પ્રતિભા બની છે.

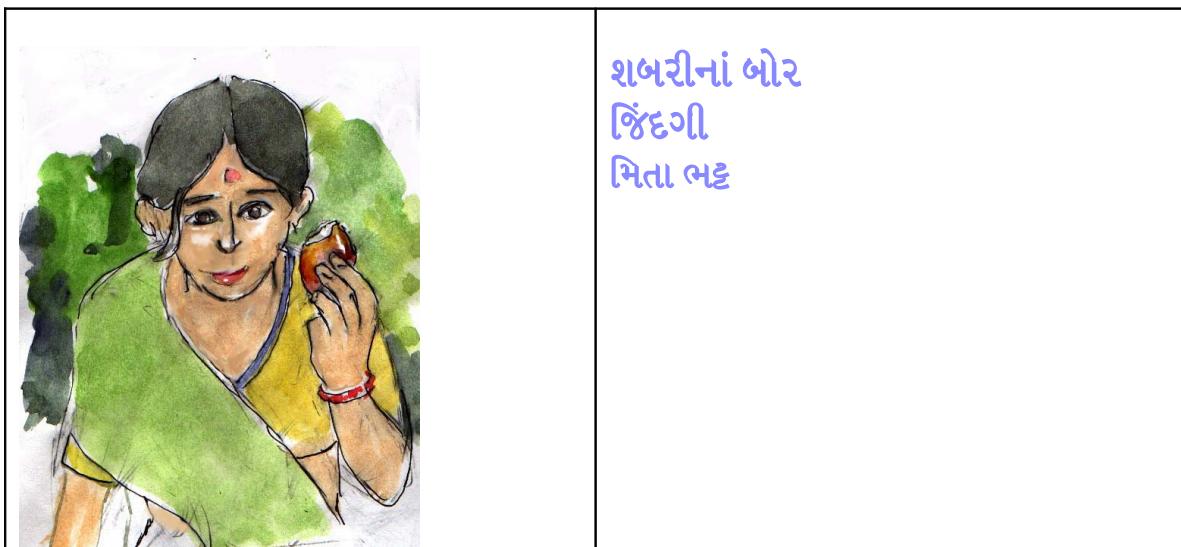
ગરમી પડતાં આખાને આખા બરફના ચોસલાંવાળી ગ્લેશર થઈ ખીણ તરફ વહે. કેટલી યગ્યાએ પર્વતને તોડે એવા શક્કિતશાળી ધારદાર ચોસલાં હોય છે. વિસ્મય પમાડે એવી વિશાળતાભરી કુદરતની કરિશ્મા. સફેદાની ગંભીરતાભરી ખુમારી હદ્યને સ્પર્શી જાય. એવા ડઘાઈ જાઓ કે શબ્દો વામણા લાગે-કહો કે સૂર્યે જ નહિ. આ તો થઈ મેફ્કિન્લી અને એના સાથીદારોની તથા બરફના ગ્લેશરની અને વિશાળ નદીની વાત પણ ત્યાં જ અમારા વિમાનમાં, આ જ પર્વતોની ખીણમાં, ધાડા જગલમાં જનાવરો

કિશોર રાધન

જોવાનાં હતાં. નીચે જંગલમાં કુદરતને ખોળે હરતાં-ફરતાં કે આરામ કરતાં જાનવરો જોવા મળે. અમે ખૂબ નીચે નજીકથી ઉદ્યા પણ એક પણ જનાવર જોવા ન મળ્યું. એમની હરવા-ફરવાની કે બેસવાની જગ્યાઓ પણ પાયલટને ખબર હોય એટલે એ અમને ફરી ફરી ત્યાં જોવાનું કહે પણ ખરેખર સમ ખાવા પૂર્ણ પણ એક ચંકુંય દેખાયું નહિ.

આ જ જંગલોમાં, જગ્યાં કોઈ પણ જગ્યાએથી સીધો જવાનો જભીન કે પાણીનો માર્ગ નથી ત્યાં વચ્ચે વચ્ચે. અમને એક બે નાનકડાં, કેબિન જેવાં ઘર જોવા મળ્યાં-તાક્ષુભની વાત- આ વિશે પાઈલટને પૂછ્યું. એના કહ્યા મુજબ જે લોકોને આમ એકલ દોકલ જવું હોય તેને આ લોકો ત્યાં વિમાનમાં લઈ જઈ નીચે ઉતારી આવે. બે, ગ્રાનિટિસે ખાવાનાના પેકેટો પણ ઉતારી આવે અને કહે ત્યારે એમને પાછા લઈ આવે. ત્યાં ઉત્તરવા માટે કંઈ રનવે કે રસ્તો નથી. એટલે વિમાન કંઈ જભીન પર ઉત્તરે નહિ. એ તો ઘડી બેઘડી ત્યાં રહે અને ચડઉતર થઈ જાય. ખબર નહિ કે આ લોકો કંઈ ડિમતથી, કયા ઈરાદાથી, કંઈ પ્રેરણાથી, શેનાથી આકર્ષિત થઈ ત્યાં રહેવા જતા હશે! પણ જાય છે તે હંકિકત નજરે જોઈ. કોઈના કહ્યાથી માનવામાં ન જ આવે. મનોમન ભગવાનનો પાડ માન્યો કે આવું અવર્ણનીય નૈસર્જિક સૌદર્ય મનભરી માણવા મળ્યું કેમેકે અહિનું હવામાન ચસકેલું કહેવાય. પણ પણમાં મિજાજ બદલે. ઘડીમાં પવન, ઘડીમાં વાદળાં, ઘડીમાં વરસાદ તો ઘડીમાં તડકો જાણે સાતતાળી રમે કે ઉટલીબેઠલી રમતા લાગે. કંઈ ચોક્કસ સમય કે કશું ચોક્કસ નક્કી ન કરાય. તમે જે ઘડીને જગ્યાં હો ત્યાં જે જોવા મળે તે ખરું બાકી ધોઅલા મૂળાની જેમ પાછા ફરવું પડે અથવા 'ધોધો તેલે હાથ દઈ આવ્યો' એમ પાછા. આવી મન્સ્લી, મિજાજ કુદરતે અમને અનુપમ અનુભવ કરાવ્યો તો નસીબવંતા ખરાં કે નહિ? થયું આ પ્રવાસમાં હવે બીજું કંઈ પણ જોવા ન મળે તો. પણ જીવનમાં આ લીલા જોઈ તો જાણે જીવા જાણ્યું. બધું વસ્તુલ!

કોઈ અગોચર ઈજન દીહું નયન ભૂમિને પ્રાંગણ
હું સંઘળી મોસમમાં માણ્યું એક અહિર્નિશ ફાગણ
હયાતી

ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

માર્ચ ૨૦૦૨

૧૬

29

જન્મ મરણ બે છેડા જાલે, નામ જિંદગી, ઓળિઝોળી
સ્નેહ રશીમ

ત્રિકણને મીટ મહીં સમાવતો હું માનવી છું
હું ભૂત કેરો પરિપાક છું
અને સજીવ છું બીજ હું ભાવિનું
મનહરલાલ જવેરી

જિંદગીનો એ જ સાચો પડધો છે ગની
હોય ના વ્યક્તિ અને નામ એનું બોલાયા કરે.
ગની દહીવાલા

અલ્ય જીવનમાં એના પાઠ દઈ ગઈ વીજળી
પળને માટે મેળવી ગઈ એ વિજય અંધાર પર.
અમીન આજાદ

અણગમતું આયખું લઈ લ્યોને નાથ,
મને મનગમતી સાંજ એક આપો!
બાલમુકુંદ દવે

કાળના પથ પર યુગોનું મૂલ્ય બે ડગલાં ફરૂત.
કેટલી કાણ જિંદગી તું ત્યાં ચમકતી હોય છે!
તો ય લાગે કેવડી આ જન્મ મૃત્યુની કથા
લીટીઓ ગ્રત્યેક નોખા રંગ ધરતી હોય છે
ગોરખ

ખાબોચિયા શી દઈ જિંદગાની
ઈચા દીધી સાગર ખેડવાની
પૂ. મોટા

અંતરના અંતર વધ્યાં, થળ થળ ઘટિયા ભાઈ
દુનિયા બનતી સાંકડી અરર! એ જ નવાઈ

શું કરો છો ભાઈ! વાં જિંદગીની ધૂળમાં
આશાના એકમ ઉપર મીંડા ચડાવ્યે જાઉ છું

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવણ

માર્ચ ૨૦૦૨

૧૬

30

પ્રિયકાન્ત મણિયાર

મોહું ખોખું માત્ર જડબાનું ખોખું
ખૂબ ધીરજથી છતાંયે
જિંદગીનો ટૂકડો વાગોળતો હું,
કેમેય ન છૂટે અમીની ધાર
હેમંત દેસાઈ

તું કહે છે અશ્વ ચાલ્યા જાય છે
હું કહું છું જિંદગી ઘોવાઈ જાય છે
શયદા

ચરણોને ચાલવાની ઝંખના જગ્ગી
ત્યાં રસ્તાએ આતું જોઈ લીધું
બાલમુકુંદ દવે

જિંદગી ટૂંકી ને કેવી જડપથી જાય છે
માનવીના હૈયાંના રેણિસ્ટાન મોટાં થાય છે
પૂ. મોટા

વિશ્વકર્માએ દિશા કેરી દિવાલો બાંધી
મુક્ષત શાસોની કશી સોઈ ન રાખી સારી
આવડા વિશ્વમાં ગુંગળાઈ ગયો જયાં માનવ
છેવટે મળી આવી મરણની બારી
ગની દહીવાલા

વાનગી
થાળીપીઠ
કોકિલા રાવળ

આ એક મહારાષ્ટ્રની વાનગી છે. જપ્તમાં થાય એવી, બનાવવી સહેલી અને સ્વાદિષ્ટ.

સામગ્રીઓ

કમ પ્રમાણ માપ સામગ્રી

- ૧ ૧/૪ કપ ચણાનો લોટ
- ૨ ૧/૪ કપ જુવારનો લોટ
- ૩ ૧/૪ કપ ઘઉનો લોટ
- ૪ ૧ કાંદો, બારીક સુધારેલો
- ૫ ૧ ટભેટું, નાના ટુકડા
- ૬ ૨ ચમચી કોથમીર
- ૭ ૨ ચમચી વાટેલાં મરચાં
- ૮ ૧/૨ ચમચી મીહુ
- ૯ ૧ ચમચો તેલ
- ૧૦ ૧ ચમચો માખણ

રીત

- ૧ એક વાસણમાં બધું ભિક્સ કરો અને પાણી નાખી જીહું ખીરું બનાવો.
- ૨ નોન-સિટક તવાને મધ્યમ તાપે ગરમ કરી તેલ લગાડો.
- ૩ ખીરું તવા પર ૪ મિલીમીટર જીહું પાથરો.
- ૪ થોડી વારે તેલ ચોપડી પલતી નાખો. અને બીજી બાજુ પકાવો.
- ૫ બજુને બદામી દાણા થાય એટલે થઈ ગયું.
- ૬ દર્દીની સાથે કે ચા સાથે સરસ લાગશે.

ભજિયાં

ભજિયાં એટલે ભાંગયાનો ભેરુ, થક્કયાંનો આઘાર. ગમે ત્યારે, હુંકી મુદ્દામાં તેયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કંદા સૌને ફાંચ. ઋતુમાં કાચી કેરી વાપરો, અધકચરી કેરી વાપરો. ગણ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીણું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીરીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાબી કહે "નાખો અજાઓ, તો થાય હજમો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

૧૧ સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૧

કિશોર રાવળ

આજે શું થયું? અમેરિકાને દરવાજે ટકોરા પડ્યા. કોઈએ બારણું ન ખોલ્યું, પણ ઈતિહાસ કાંઈ વાટ જૂએ? એ તો બારણું તોડીને અંદર પેઠો.

આજે શું થયું? સમસ્ત દુનિયામાં ઉડીઓ બાળકો ભૂખનો ભોગ થઈ મરી ગયાં.

- કયાં? ગરીબ દેશોમાં.
- અખબારોમાં કેટલાં સમાચારો આવ્યા? એકે નહિ.
- માસિકોમાં શું લેખો લખાશા? એકે નહિ.
- લશકરોમાં કેટલી દુદુભિયો વાગી? એકે નહિ.
- પ્રમુખો, વડા પ્રધાનોએ શું ફતવાઓ બહાર પાડ્યા? એકે નહિ.
- ધર્મગુરુઓએ ભાવુકેને કેટલાંક આદેશો ફરમાવ્યા? એકે નહિ.
- લોકોએ કેટલી સંગઠન માટેની ઘોષણાઓ કરી? એકે નહિ.
- કેટલી મિનિટ માટે શાંતિ જળવાઈ? એકે નહિ.
- મૃતાત્માઓને કેટલી અંજલિ અપાઈ? એકે નહિ.

યુદ્ધના દેવ સિવાયના સૌ દેવો મરી ગયા છે! (અલ્લાહ લીવર)

આજનું તારિખિયું કહે છે કે ખેતરોમાં આંસુઓ વાવવાનો સમય છે. (અદિજાબેથ રેવિસ)

શતરંજની બાળ પૂરી થતાં, રાજી અને ઘાદાં, ધોળા કે કાળાં એક જ પેટીમાં સાથે સૂર્ય જાય છે. (ઇન્દ્રાલીઅન કહેવત)

તમારા આંસુઓનું એક ટીપું અંદર ન પડે ત્યાં સુધી શોકના સમંદર નજરે નથી પડતા. (અટોનિઓ પોર્શાંગા)

જ્યાં જ્યાં લગી વિશ્વ ટકી રહે અને જ્યાં જ્યાં સુધી તેમાં માનવની હસ્તિ છે, ત્યાં સુધી દુષ્યિયાનું દૈન્ય દૂર કરવા હું મથતો રહીશ (દલાઈ લામા)

આજે શબ્દો અને કર્તવ્ય વચ્ચે એક ગજગ્રાહ ચાલી રહ્યો છે; સૌ વાત કરે છે સ્વાતંત્ર્યની, લોકશાહીની, ન્યાયની, માનવીના હક્કોની, શાંતિની અને જગતને અષ્ટું-શક્તિની સંભવિત હોનારતમાંથી બચાવવાની; અને સાથોસાથ મોટા ભાગના લોકો, જાગૃતપણો કે અજાણતા પણ અંગત સ્વાર્થો, પોતાના સંધના સ્વાર્થોને પોણી શકે તેવા મૂલ્યો અને હિતોને પ્રાધાન્ય આપતાં રહે છે. વિષમતાના વમળોમાં વધુ ને વધુ ખુંચતા જવા સિવાય દેશ વિદેશની સત્તાઓને કોઈ પર્યાય રહેતો નથી. એ બધાં છેલે પાટલે બેસી ન જાય ત્યાં સુધી વાટ જોવા સિવાય આજના પ્રબુદ્ધ નાગરિકને બીજો કોઈ પર્યાય જરૂરો નથી. કોણ પહેલું પગલું માંડે? કોણો આ વમળોને તોડવા જોઈએ? તેની જવાબદારીની વાતો કરવાની મૂકી, પોતાના જ ખભા પર એ લઈ લેવી રહી અને તેની શરૂઆત તમારાથી જ કરવા સિવાય ઉપાય નથી. (વક્ષાવ હાવેલ)

આકાશ મિતા ભરુ

એક ચિત્રકાર બહેનપણીને લખેલા કાગળમાંથી નીચેનો ભાગ ટાંક્યો છે.

"રવીન્દ્રનાથનું 'આકાશ' ઉપરનું કાવ્ય લખી મોકલું છું. કદાચ તમને પણ ઓટલે બેસી દેખાતા આકાશને વિવિધરૂપે ચિત્રવાનું મન થશે.

આકાશ તને કયા કયા રૂપે મન ઓળખે?
ગહન રાત્રિનો ચન્દ્ર મનને સ્વભન્થી બાંધે છે.
પ્રભાતનો સૂર્ય અંધકારને વિછિન્ન કરે છે.
વસંતનો વાયુ ચુપચાપ પ્રાણને મુગધ કરે છે તો
વૈષાખનું વાવાઝોડું રૂદ્રરૂપે ગળું ઊંઠે છે.
શ્રાવજાના મેઘની ધેરી જળયુક્ત શ્યામલ છાયા દિશાએ દિશાએ
મોહિની રચે છે

અને એજ શ્યામલ આકાશ અધિન માસમાં અમલ આલોકની.
ધારા વહાવે છે અને મુક્ષિતપથે લઈ જાય છે.

આકાશના ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો શબ્દોમાં બતાવ્યા છે. આજે કામ ઉપર જવા નીકળી ત્યારે રાત્રિથી જ શરૂ થયેલ હિમવર્ષા સવારમાં પણ ચાલુ હતી. કણા કણા આભલામાંથી મોતી વેરાતાં હતાં. શ્યામલ ચૂંદ્ધીના હીરલા ખરતા હતા. સ્નો-ફીલ થાય ત્યારે અજબ પવિત્રતા-શાંતિ લાગે છે."

માતે મા! શુભ્રા ગીમા

લોસ એન્ઝેલિસમાં રહેતા દીકરા અધિઅનને ભળવા મા ગઈ. અધિને ખર્ચો બચાવવા રૂમ-પાર્ટનર તરીકે જ્યોતી નામની છોક-રીને રાખેલી. માને ઘણા વખતથી બગેના સંબંધો વચ્ચે શંકા તો હતી. આજે એક સાંજ બગેની સાથે ગાળતાં અને બગેની ચેષ્ટાઓ જોતાં શંકાઓ ઓગળી ગઈ પણ એક શબ્દ બોલ્યા વિના જોતી રહી.

અશ્વિને માનાં મનને કળી, મા સાથે એકલાં પડતાં જરા સામેથી જ ખુલાસો કર્યો. "મા, અમે રૂમ-પાર્ટનર જ છીએ અને એથી વધુ જરી પણ નહિ. " માના ગયાં પછી જયોતિએ અશ્વિનને કહ્યું કે 'અશ્વિન, તારી મા આવી પછી આપણી એક ચાંદીનાં ઢાંકણાવાળી ચટની-જાર મળતી નથી. ભૂલથી તેમના લખાચા સાથે ઉપરી ગઈ હશે કે?' અશ્વિને કહ્યું કે માને પૂછી લઈશ.

તેણે માને ફોન પર પૂછ્યું, "મા, અમારી પેલી ફેન્સી ચટની-જાર યાદ છે? તારી સાથે એ આવી છે કે નથી આવી તે હું કંઈ કહેવા નથી માંગતો, પણ તું અહિ આવી હતી ત્યારથી એ મળતી નથી."

માએ કહ્યું, "એ જાર તો યાદ છે. તું અને જયોતી એક પથારીમાં સૂઓ છો કે નથી સૂતા એ હું કંઈ કહેવા નથી માગતી પણ જયોતી આટલા દિવસમાં પોતાની પથારીમાં સૂવા ગઈ હોત તો તેને એ જાર ત્યાથી જરૂર મળી ગઈ હોત."

મા સર્વજ્ઞ હોય છે અને તેનાથી કશું કદી છૂપાવવું વ્યર્થ છે!

ચાલો રમીએ

૧૬. અક્ષરજ્ઞાન

કિશોર રાવળ

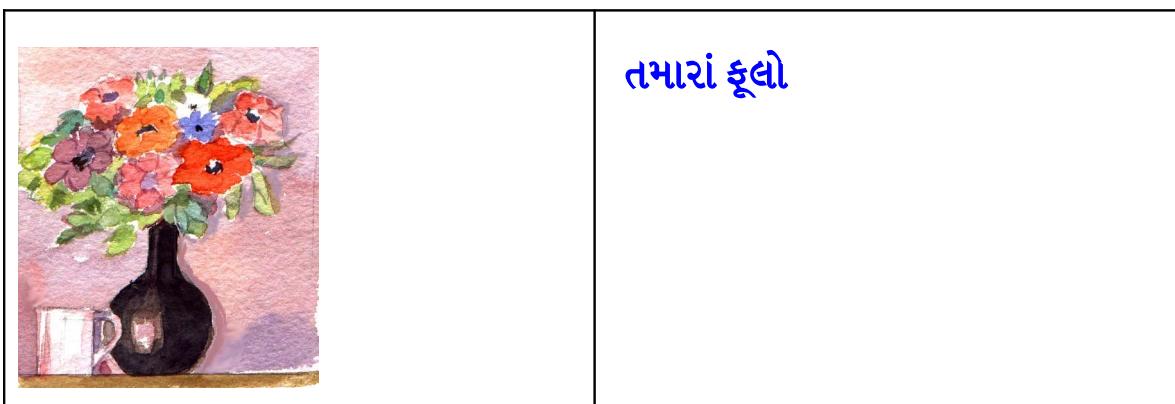
ભારતમાં ફરતાં ફરતાં કંઈ તુક્કો આવ્યો અને જરા ધ્યાન દઈને દુકાનોનાં પાટિયાં વાંચવા લાગ્યો—અને અનેરી મોજ આવી ગઈ.

ત્રિપલ ટ્રેડર્સ	ઉલ્લની જેમ ટ્રબલ વપરાતાં જોયું છે, પણ અંગ્રેજ ટ્રિપલને સંસ્કૃતનો ટચ પણ આપી શકાય એ હવે જ્ઞાન થયું.
Shades of a woman	મહિલાઓને માટે શુંગાર સાધનોની દુકાન માટે કેવું સરસ નામ ગોત્યું!
અશ્વમેધ ટ્રાવેલ્સ	'ધ'ને બદલે 'ધ' વાંચતા આ નામ મને જરા ખટક્યું. મેં જઈને પૂછ્યું કે ભાઈ મને અશ્વમેધ ખબર છે પણ તમે અશ્વમેધ લખ્યું છો તો તેની પાછળ કંઈ સંદર્ભ છૂપાયેલો છો? તો મને કહે કે એવો ખાસ કાંઈ અર્થ નથી. હું ડાયો થયા ગયો, "તો તમારે ઘોડાના ધ ને બદલે ધમણનો ધ વાપરવો જોઈએ" જવાબ મળ્યો, "આમાં તમારું શું ગયું?" એની વાત તો સોળ આના સાચી એમાં ના નહિ.
દાબેલી પાર્લર	વચ્ચેનેષું કિં દરિદ્રતા?
મહારાજા પાન કુટિર	કુટિરે જનાર મહારાજાઓ એક સપનું જ રહ્યું.
Gifts-O	અમારા એક ટીચર સ્ટીમર્સો, ચિલ્દન્સો અને મોટર્સો છૂટથી વાપરતા. આમાં જાણી બુજુને કેવી સરસ રમત કરી!
અદ્ધિકેશ ભંડાર	અદ્ધિઓના વાળનું મૂલ્ય શું અને ખરીદનાર કોણા? કે પછી હંશિકેશનો અપભંશ હશે?
કરિયાણા બેગ	કરિયાણું જેમાં લઈ જાઓ તે કરિયાણા બેગ તો શાકની થેલીને બદલે શાક બેગ કહેવાય ખરી? ભાત ભાતની વસ્તુઓને લઈ જવાની બેગબેગ?
જટેશ્વર હેર મંદિર	નામ પરથી જ કેવો વંધાનો જ્યાલ આવી જાય!
મસાણિયા કોલસા ભંડાર	આ નવું, મસાણમાં કોલસા ક્યારથી વપરાતાં થયા?

વાડજ સમશાન ગૃહ	હવે તો ગજલો લખાશે કે 'જીવનનો માર્ગ છે ધરથી ધર સુધી'. 'ધરથી કબર સુધી' થી ઊભી થતી કંપાઈ દૂર થઈ જાય, નહિ?
પેઈન ભંજન બામ	અસ્સલ નામ તેવા ગુણ!
System Tailors	બગડી ગયેલું કંચુટર લઈને અહીં ન આવતા નહીં તો તેનો પાઈપીન સાથેનો ગલેફ સિવાઈ જશે.
મિત્રમિલન પાનધર	પાનના અડાને કેવું કવિત્વવાળું નામ આપ્યું છે!

શેરીએ ચાલતા બરોબર જોઈને ચાલવાનો આદેશ તો સહુ આપે છે પણ ઉઘાડી આંખે પાટિયાં વાંચવા વિનતિ કરું? કંઈ અદ્ભૂત ખજાનો મળી આવશે. એકલપેટા થવાને બદલે બીજાંઓને પણ લાભ આપશો?

તમારાં ફૂલો

Vijay Shah	January Kesuda is wonderful. We all at "Gujarati Sahitya Sarita" group in Houston are also enjoying Kesuda!
કર્ણિશ જાની	<p>તમે કહો છો કે પુરુષે સ્ત્રીને ઘડી છે ("શાહુતલ" ૧૫મો અંક) — એ વાત ખાનગી રાખજો, તમારી પત્નીને ખબર ના પડે-બહુ મજાની વાર્તા છે—વાંચ્યા પછી "ખુબ સરસ" બોલાઈ ગયું. (મારો મમરો: ભાઈ, મેં એવું નથી કીદું. ટાગોરે કહ્યું છે. મને ભેખડે કાં ભરાવો? કિશોર)</p> <p>કવિતાઓ ફાંકડી છે. તમે ઘણા સારા કવિઓનો પરિચય કરાવો છો.</p> <p>માનભાઈ ભણનો પરિચય વાંચ્યો. માનભાઈના મૃત્યુના સમાચાર પણ સાંભળ્યા—એમને મારા વંદન.</p> <p>(તેમના મૃત્યુના સમાચાર પણ પાછળથી ઉમેર્યા હતા. તેમના જીવનના થોડા પ્રસંગો પણ ઉમેર્યા છે. કિશોર)</p> <p>વચ્ચે વચ્ચે મારો મમરો લખવાનું ચાલુ રાખજો—ફેલુઆરીના અંકની વાટ જોઈશું.</p>
Mahesh Vasavada	<p>I just went through the January edition...of Kesuda. By a great coincidence it carried an article on late Manbhai Bhatt written before his death by Meeraben Bhatt. It gives you a glimpse of what Manbhai was, or I should say still is. Meeraben has written a biography of Manbhai 'હાથે લોહુ, હૈથે મીળા' which is worth reading.</p> <p>One more point is he also started a seniors club in Shishuvihar</p>

itself some 4 yrs back.Old people could come, meet, have snacks, play some games. It is the first of its kind in BVN. He expressed the idea and one Jayant Vanai known as Budha Patel donated 6 lakh rupees.

He arranged for an air conditioned burns-ward in Takhtasinhji Hospital.

Last time when I went to Bhavnagar, he sent me a message in his typical style he could not come to me for offering condolences on my wife's death, could I go to him? I did go and had a nice meeting. He was writing an article. Looking at his health, I said "Can you write?" He replied "I can't read what I write, but others say they can read, so I write."

Congratulations, Kishor and Sudhakar for giving us a good on-line gujarati magazine.

Varsha Dani I really like your mAro mamaro on 'ekarAr', why you like America'.

Alf Fengler I like your Shakuntala story (January 2002) Where did you get this idea of the geometry exercise with compass and ruler? Great!

પ્રીતમ લખલાણી આજરોજ જાન્યુઆરીનું કેસ્ટડાં વાંચ્યું. બે શષ્ઠ મન ખોલીને લખ્યું તો! કવિ શ્રૂવ ભરૂ, ફૂજા દવે, ભરત ભરૂ, રઈસ મણિયાર અને રૂપા દવેની કવિતાઓ વાંચીને ગમતાંનો ગુલાલ કર્યો વગર નથી રહી શકતો. અમેરિકામાં પ્રગટ થતાં ઘણાખરાં સામયિકોમાં મોટા ભાગે કવિતાને બદલે અકવિતાઓની કૃતિઓ જ પ્રગટ થતી હોય છે, પરંતુ પ્રથમવાર ખરેખર, તમે કેસ્ટડામાં 'કવિતાને' સ્થાન આપી આ માન્યતાને ખોટી ઠેરવી છે. આ વિભાગ ફરી ફરી વાંચવો ગમ્યો-કાબીલે દાદને પાત્ર છે. કવિતા જેટલાં જ આ અંકનાં ચિત્રો ફદ્યને સ્પર્શી ગયાં.

વગર માર્યે એક સલાહ આપું? અમેરિકામાંથી સારી કવિતા ન મળે તો ભારતના સામયિકોમાંથી ચૂંટીને કવિતા પ્રગટ કરશો. કવિતાને કોઈ રાજ્યની સીમા હોતી નથી. કવિતા જ્યાંથી પણ મળે ત્યાંથી મેળવી તેનો આનંદ આપશે લેવો જોઈએ.

Radhekant Dave Regarding Manbhai, I have here a poem written by Dr. Munikumar Mehta.

Like Bhishma, he is lying on the bed,
His stong hands folded,
Saluting life and every being.

He is ninty-four,
But the body and the agile mind
Have compressed a hundred and fifty.

	<p>He is still eager To get up and work for others To wipe some tears.</p> <p>And to ease some pains, And to bring joy to children, But again, he lays there Content and smiling, In the twilight of life, Communicating with one and all Linking the earth With eternity.</p>
Rohit Barot	<p>This evening a visitor brought 'Kesuda' to my attention. I was immensely pleased to see your website. I tried GujWritey and I found relatively easy to convert roman script text into Gujarati following the instructions. Once the Gujarati lipi filled the screen, I was delighted.</p> <p>Having lived in Bhavnagar for four years (in somewhat Jurrasic past), I was pleased to see the photograph which shows a part of the temple in Gangajalia which was such a familiar sight for me... I form the impression that you are probably more a native of Bhavnagar than I am. I was there for four years only although I had already spent much of my childhood not far from Bhavnagar in Songadh.</p> <p>Biographical details aside, I expect to read your 'Kesuda' website with the primary aim of enjoying it. At this stage, I would like to warmly congratulate you and your friends who have put up this very attractive site. I love Gujarati literature and contributors on your site will no doubt provide me insight into contemporary Gujarati prose and poetry. It has great potential.....</p>
Kamal Doshi	<p>'Shakuntala'(Jan 2002) a nice story! I hope it is all true, but most probably it is is fiction-good reality-fiction.</p> <p>Regarding the schools, there was not much real rivalry amongst them. Which was a shame because it would have been good to see genuine competition. There was minimal interaction amongst the schools except for sports. Any other rivalry was only through newspaper accounts of how many kids did well in Board exams.</p>
An admirer	We saw January Kesuda today. Both in literary cotent and in

web techniques Kesuda is absolutely wonderful.

This issue reflects your Bhavnagar trip write up on Our Taj Mahal and pictures are fine and attractive. Commentary is well written including comments on what Pujari has done to Ganga Maiya!

Poems are all very mischievous,Shankuntala's story very sensitive!

ચન્દ્રેશ ઠાકોર

કલમ પાસેથી કામ લેવાની તમારી તાકાતની, "મારું શાહુંતલા" વાટે, ફરી એક વાર પ્રતીતિ થઈ. વાતાના માધ્યમ દ્વારા તમે "વાતો" કરો છો. સામાન્ય માણસની જિંદગીમાં સામાન્ય લાગે એવા બનાવો, તમારી આગવી તળપદી લાખામાં તમે ખૂબ સરસ રીતે રજુ કરી શકો છો. "મારું શાહુંતલા" ઘણી રીતે સ્પર્શી ગયું. .... ૧૯૬૦થી ૧૯૭૦ના ગાળામાં અમેરિકા આવેલા અને હવે સાઢાની આસપાસ પહોંચેલા આપણા દેશીબંધુઓનો નર-માદા સંબંધના "ચેપી રોગ"ને "ન અડવાની, ન કરવાની, ન જોવાની એ સૂચિના ડર"નો અનુભવ તમે આબેહૂબ રીતે જીવંત કર્યો છો! રિઝલ્ટના પાટિયા આગળનું ટોંગું પણ જીવંત થઈ ગયું! તરંગ બદ્ધિની આંખોનાં ઝાંઝળિયાં, એની દાઢવાની બીક, અને છાશથી (પણ) દાઢવાનો એનો અનુભવ એવી બદ્ધી વાસ્તવિક લાયારીની તમારી સહજ રજુઆત "આપણી" પેઢીને સ્પર્શી જાય એવા છે. .... કિસ કરવા અચકાતા તરંગના અચકાટને ઓગળી દેવાની શહુંતલાની તાલાવેલી તમે જે સાવ સાઢા, પણ હદ્યસ્પર્શી, શલ્ષોમાં વ્યક્ત કરી છે: "બસ, એટલીજ વાત છે? એ તો સહેલું છે. આ ઉલ્લી. ક્યાં કિસ કરવી છે?" તે જરા આંખ ભીની કરી ગઈ!!

રૂપા દવેનું "ખોવાયલાનું ગીત" ઘણું જ ગયું. "ખેતરને શેષે કુણી કાકડીની જ્યાફિત", "એ નહ કેરી હેલીએ લીજાયા જે સાથ", અને "ને થયાં લીલાં શમણાં રાનરાન" જેવી પંક્તિઓ એમની કાવ્યસમૃદ્ધિનો એક જોરદાર પુરાવો છે. રૂપાભેનની સંમતિ હોય તો, ગવાય એવા આ ગીતની તરજ બાંધવાની ફરમાઈશ હું નંદિતાને કરું.

શેફલી અમીન

તમે એમ કેમ કહો છો ('મોકળાં મનની નારીઓ' અંક ૧૫) કે અમે, ભારતીય નારીઓ, કંઈ બોલતી નથી?

તમે અમારાં આંસુ જોયાં છે?
તમે અમારી રંગોળીઓ જોઈ છે?
તમે કંઈ ભરત જેવું બીજું કંઈ જોયું છે?
તમે 'દાદા હો દીકરી' જેવું બીજા દેશમાં કયાંય સાંભળ્યું છે?
તમે રાખડી બાંધતી વખતે અમારા મોના ભા ભાવ નીરખ્યાં છે?
તમે અમને સાસુ સાથે ઝગડતા જોઈ છે કે પછી નખેદ પાડેશીની પડી પાડતાં જોઈ છે?

તો કિશોરભાઈ, બધું જ કંઈ કાગળ-પેન્સિલથી લખાવું જરૂરી છે? અમારે જે કહેવાનું છે એ અમે કહીએ છીએ, અમારી કળા તો એ કહેવાની કળાને છૂપાવી રાખવામાં જ વસેલી છે.

અમારી ભારતીય મહિલાઓની વાત જુદી છે...અમારી પંગત જૂદી છે...પ્રથા જૂદી છે...માન્યતાઓ જૂદી છે...પણ અમે કોઈનાથી પાછળ નથી...અમે ખૂબ કીંદું છે...ભારતના પુરુષ પ્રધાને સાંભળ્યું નથી...

(કેમ મરયાં લાગ્યાં? આ કાગળ ઉપર મૂક્યું એટલે સમજાણું. જાતે તંત્રી રહ્યોને એટલે લખ્યું જ વંચાય બીજું હવામાં જાય. આવો તિખારો, આવી જ ખુમારી રાખજો અને લખી જણાવજો. ખૂબ ખૂબ શુભેચ્છાઓ! કિશોર રાવળ)

કલા	પંખીની પાંખ મળી જાય	કિશોર રાવળ	૧
	દેખાદેખી	બેસિલ ભાટ્યા	૧
કવિતા	કેમ છે?	ધ્રૂવ ભંડ	૨
	નિત્ય પ્રિયા	નંદિતા ઠાકોર	૨
	અરે! આ તરકો!	રૂપા દવે	૩
	કાવ્ય કણિકાઓ	પ્રવીણ પટેલ "શશી"	૪
	સાથ	શોભા શાહ	૫
	શતરંજ	પન્ના નાયક	૫
	શું પડી ગયું?	રદ્દિસ મણિયાર	૬
	પાપહીન હત્યા	જલેંદુ વૈઘ	૭
	બે મુઝ્ફતક	આદિલ મન્સૂરી	૭
	'ઠાઈ અચુરની' વાત	રૂપા દવે	૮
	ફરીથી	ચંદ્રેશ ઠાકોર	૯
	નાથુભાઈ આ હું?	કિશોર મોદી	૧૦
	અર્ધી રાતે	આદિલ મન્સૂરી	૧૧
	કવિ	રાધેકાન્ત દવે	૧૨
	એક અખાઢી સાંજ	કિશોર રાવળ	૧૨
	ટચૂકડાં કાવ્યો		૧૪
મારો મમરો	દેશદ્રોહ કોને કહેવો?	કિશોર રાવળ	૧૬
વાર્તા	લાખેજી લાડી ક્યાંથી લાવશો રે લોલ?	કિશોર રાવળ	૧૭
	પ્રિયતમા	સુરેશ જોખી	૨૦
	Doctor in the house!	જયંતિ ભહેતા	૨૩
પ્રવાસ	આણુલાસ્કા!-૧	પ્રતિમા ભંડ	૨૫
શબરીનાં બોર	જિંદગી	મિતા ભંડ	૨૮
વાનગી	થાળીખીઠ	કોકિલા રાવળ	૩૧
ભજિયાં	૧૧ સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૧	કિશોર રાવળ	૩૨
	આકાશ	મિતા ભંડ	૩૩
	મા તે મા!	શુભા ગીમા	૩૩
ચાલો રમીએ	૧૫. અક્ષરજ્ઞાન	કિશોર રાવળ	૩૪
વાચકો			૩૫